

BİZANS İSTANBUL'UNDA SİYASİ GELİŞMELER

MUSTAFA DAŞ*

GİRİŞ: KONSTANTİNOPOLİS'TE SİYASETİN AKTÖRLERİ ÜZERİNE GÖZLEMLER

Tarihî yarımada üzerinde İmparator I. Konstantinos (324-337) tarafından kurulan ve sonraları Konstantinopolis adını alan İstanbul'un 11 Mayıs 330'da Roma İmparatorluğu'nun başkenti ilan edilmesi hem şehrin hem de imparatorluğun tarihinde yeni bir dönemi açmıştır. Birçok araştırmacı Roma İmparatorluğu'nun Bizans'a dönüşmesinin başlangıcı olarak bu tarihi esas almaktadır. İstanbul'un başkent olması şehri âdeta imparatorlukla özdeşleştirmiştir. Bin yıldan fazla bir süre hayatta kalan Bizans İmparatorluğu'nu tarihi boyunca İstanbul temsil etmiştir. İmparatorluğun kaderini belirleyen siyasi kararlar burada alınmış ve uygulamaya konulmuştur. Bizans siyasetine yön veren ana aktörler de hiç şüphe yok ki bu kentte yaşamıştır.

Bu aktörlerin başında Doğu Roma/Bizans imparatoru ilk sırayı almıştır. I. Konstantinos'tan itibaren Bizans'ta imparator, sözü ve emirleri kanun sayılan, her şeyin mutlak hâkimi, ordunun başkomutanı, kanun koyucu ve en büyük yargıç, dinî ve siyasi tek otoritedir.¹ Başta İstanbul olmak üzere imparatorluğun genelinde siyasi gelişmeler onun karar ve icraatları doğrultusunda şekillenmekteydi.

Bizans'ın İstanbul aristokrasisi siyaseti belirleyen önemli güç odaklarından biriydi. Başta senato olmak üzere devlet kurumlarının çoğu aristokrasi tarafından idare ediliyordu. Üst düzey askerî makam ve mevkileri de genelde elinde bulunduran aristokrasi, imparatorun seçilmesi gibi siyasi konular başta olmak üzere devletin ekonomik, mali ve dış siyasetinin belirleyicisi ve uygulayıcısı olarak ön plana çıkmaktaydı.

Ordu ve askerî sınıf, Bizans siyasetinin bir diğer

önemli aktörüydü. İstanbul'da imparatorun taçlanması bir nevi ordunun onayı önemliydi. Şehirde yaşanan isyanların bastırılması, siyasi darbelerin başarıya ulaşması ya da önlenmesinde ordunun rolü belirleyiciydi.

Bizans Kilisesi ve ruhban sınıfı özellikle dinî hayata ilişkin kararların alınmasında, uygulanmasında etkin bir güce sahipti. İstanbul patriği her ne kadar imparator tarafından atansa da gerektiğinde imparatoru aforoz edebiliyordu. Halk üzerinde büyük bir nüfuza sahip olan İstanbul Kilisesi gerektiğinde kitlelere hükmederek imparatorun siyasetini değiştirebiliyordu.

Bizans döneminde İstanbul halkı da siyasi gelişmelerde söz sahibi bir güçtü. İmparatorunun mutlak otorite sahibi olmasına ve yetkilerine herhangi bir sınır konulmamasına rağmen, onun adaletle halkını yönetmesi, Hristiyan inancı doğrultusunda yaşamayı, gelenek ve göreneklere saygılı olması halkın en büyük beklentisiydi. İmparatorun adaleti, sadece hukuk alanında değil tebaasına uyguladığı vergi politikasında da gözetmesi gerekirdi. İmparatorun siyaset ve icraatında adaletten sapması hâlinde İstanbul halkı bazen yalnız bazen de diğer siyasi güç odaklarıyla birlikte hareket ederek onun adil olmayan tavır ve uygulamalarına muhalefet ederlerdi. Bu karşı çıkış bazen İstanbul'u derinden sarsan isyan ve ihtilal hareketleri olarak görülmekteydi.

Bizans döneminde İstanbul'daki halk *Demos* veya *Dem* denilen halk partileri vasıtasıyla örgütlenmişlerdi. Sembolleri olan flamaların renklerine göre Maviler ve Yeşiller adıyla bilinen iki partinin bünyesinde toplumun en üst düzeydeki aristokratından en alt sınıftaki kölesine kadar bütün insanlar yer alabiliyorlardı. Zamanımızın siyasi partileri, sivil toplum örgütleri ve spor kulüplerinin bazı niteliklerine sahip olan Bizans demosları gücünü her zaman İstanbul Hipodrom'unda gösteriyordu.²

* Dokuz Eylül Üniversitesi

¹ Andre Guillou, *La Civilisation Byzantine*, Paris 1990, s. 95-100. Bizans İmparatoru ve sarayı için bkz. Tamara Talbot Rice, *Bizans'ta Günlük Yaşam*, çev. Bilgi Altınok, İstanbul, ts.

² Halk hizipleri ve bu hiziplerin çıkardığı en büyük isyan, Nika Ayaklanması için bkz. bu bölümde: Geoffrey Greatrex, "Nika İsyanı". Ayrıca bkz. Alan Cameron, *Circus Factions, Blues and Greens at Rome and Byzantium*, Oxford 1976.

1- İmparator Konstantinos (Ayasofya)

Bizans İstanbul’unda siyasetin gündemi birkaç önemli ana konu etrafında belirleniyordu. Bunlardan biri din olmuştur. Hristiyan inancına ilişkin tartışmalar, alınan kararlar ve bu kararların uygulanmasında başta İstanbul halkı olmak üzere Bizans’ın bütün kurum ve kuruluşları son derece hassastı. Hristiyanlığın serbest bırakılması ve imparatorluğun Hristiyanlaşmasında belirleyici olan I. Konstantinos zamanında ünlü din âlimi Eusebios, Bizans iktidarının başında bulunan imparatorun konumunu şöyle ifade ediyordu: “İmparator bir çoban ve bir baba olarak insanlığı yönettiği kadar, yeryüzünde çobanlık yaptığı toplumun karşısında Tanrı’nın biricik temsilcisidir. Bu hâliyle imparator, Tanrı’nın öteki dünyada oynadığı role bu dünyada sahiptir.”³ Tanrı’nın tek temsilcisi olan imparator kiliseyi vesayeti altında bulundurmaktadır. Siyasetin bir diğer önemli aktörü olan kilisenin başı patriği, imparator atamaktadır. İmparator

konsile yani ruhani meclise başkanlık etmekte ve kararları tasdik edip uygulamaya koymaktadır. Nitekim Hristiyanlık tarihinin ilk konsili olan ve Hristiyanlığın amentüsünün belirlendiği 325’teki İznik Konsili’ne İmparator I. Konstantinos başkanlık etti. Dinî meselelerde imparatorun izlediği siyaset karşısında İstanbul halkının tavrı belirleyici oldu. İmparatorun mutlak üstünlüğüne rağmen halk ve kilisenin rıza göstermediği bir kararın uygulanma şansı bulunmuyordu. Bizans tarihi boyunca dinî meseleler ve imparatorluk yönetiminin dinî siyaseti dolayısıyla İstanbul’da halk arasında dinî kamplaşmalar ve çatışmalar hiç eksik olmamıştır. İleride değinileceği gibi bir dönem İstanbul’da Monofizit-Diofizit çekişmesi yaşanırken bir başka dönemde ikona (dinî tasvir) taraftarları ve karşıtları karşı karşıya geldi. Bizans’ın çöküş dönemindeyse Roma ve İstanbul kiliselerinin birleşmesine yönelik tartışma ve kutuplaşma halkı ikiye böldü. Fakat belirtmek gerekir ki, İstanbul’un Bizanslı halkı arasında daima Ortodoks Hristiyanlığın savunucuları galip geldi.

İstanbul’da Bizans imparatorluk tahtının el değiştirmesi yani iktidarın devredilmesi tüm siyasi aktörlerin iradelerini gösterdiği büyük bir siyasi gelişmeydi. Başta İstanbul aristokrasisi olmak üzere seçkinlerin ve devlet ileri gelenlerinin katıldıkları resmî törenle tahta kimin çıkacağı ilan edilir ve İstanbul patriği, Ayasofya’da düzenlenen dinî merasimle imparatora taç giydirdi. Ordunun ve İstanbul halkının yeni imparatoru Hipodrom’da alkışlamasıyla artık yeni imparatorun iktidarı meşruiyet kazanmış sayılırdı. Bizans iktidarının el değiştirmesi sırasında Bizans hukukuna, geleneklere, teamüllere, Hristiyanlık inancının gereklerine saygı gösterilmesi beklenirdi. Aksi durum, başta İstanbul halkı olmak üzere Bizans siyasetini belirleyen güçlerin sert tepkisine yol açardı. Bizans siyasi yaşamında ve İstanbul’daki siyasi gelişmelerde bu tepkilerin büyük yeri vardı.

Konstantinos’tan Anastasios’a Başkente Siyasal Krizler

İstanbul’da ilk kanlı siyasi çekişme Büyük Konstantinos’un 337’de ölümü üzerine geriye kalan üç oğlu, en büyük II. Konstantinos, ortanca II. Konstantios ve küçük I. Konstans’ın arasında yaşandı. Ortanca oğul İstanbul’a çok yakın olduğu için babasının vefatı üzerine derhâl şehre gelip duruma hâkim oldu. Cenaze merasimini bizzat yöneten II. Konstantios, sergilediği tavır ve davranışlarla halkın gönlünü kazandı. Muhtemelen halkın ona meyletmesi nedeniyle ki, büyük oğul II. Konstantinos veliaht olmasına rağmen üç kardeşin

3 Louis Bréhier, *Les Institutions de l’Empire Byzantin*, Paris 1970, s. 11-16.

2- I. Theodosios adına basılan altın sikke (İstanbul Arkeoloji Müzesi, Sikkeler Bölümü)

3- Arkadios adına kesilen sikke (İstanbul Arkeoloji Müzesi, Sikkeler Bölümü)

hepsi “augustus” (imparator) olarak ilan edildi. Üç kardeş siyasi rakipleri olarak, ölen imparatorun üvey kardeşleri Iulius Konstantios ve Dalmatios’un kendilerine tehdit oluşturacaklarını düşünüyorlardı. Onları bertaraf etmek için öncelikle İstanbul halkını kazanmaya yönelik çabalar gösterdiler. Halk arasında bir söylenti özenle yayıldı. Güya Büyük Konstantinos öldüğünde avucunda bir kâğıt bulunmuştu ve kâğıtta

onu üvey kardeşlerinin zehirledikleri yazılıydı. Tamamen düzmece olan bu söylentiyle İstanbul kamuoyunu yanlarına alan Konstantinos’un oğulları, üvey amcalarını aileleriyle birlikte katlettiler. Bu katliamdan sadece Iulius Konstantios’un oğlu ve ileride tahta çıkacak olan Iulianos Apostate yaşı küçük olduğu için kurtulabildi.⁴

Bizans İmparatorluğu’nda iktidara sahip olan üç kardeşten II. Konstantinos 340 yılında, I. Konstans 350’de ve en sonunda II. Konstantios da 361’de öldü. Aileden tahta geçebilecek varis bulunmadığından Iulianos Apostate, Bizans tacına sahip oldu. Onun Bizans iktidarını sahiplenmesi sırasında muhalefetle karşılaşmadığı görülmektedir. İmparatorluğun batı tarafını idare ederken gösterdiği kahramanlık İstanbul’da aristokrasi ve halk arasında hayranlık uyandırmıştı. Ordu da zaten kendisini destekliyordu. Dolayısıyla ölümünden önce II. Konstantios’a karşı isyan etmiş olması umursanmadı. İmparatorluk tacını taktıktan sonra müteveffa imparatorun cenazesi için Havariyyun Kilisesi’nde törene katıldı. Bu onun kiliseye son defa girişiydi. Iulianos kısa saltanatı sırasında ilk başta yaptığı icraatlarla İstanbul halkının sevgisini kazandı. Sarayda gereksiz yere sayısı artırılmış birçok görevliyi kovdu. Devletin idari yapısını düzenleyerek bürokrasiyi azalttı. Devlet görevlilerinin şatafatlı yaşamlarına son verdi. Aldığı önlemlerle yapılan israfları durdurdu ve hazinenin dolmasını sağladı. Bütün bunlar halkın ona karşı saygı duymasını ve ona bağlanmasını sağladı. Fakat Iulianos’un pagan olması ve bir süre sonra da Hristiyanlığı yasaklayıp Hristiyanlara karşı baskı ve şiddete yönelmesi halkın sevgisini nefrete dönüştürdü. Halk ona Apostate yani “dinsiz, dönek” lakabını taktı. 363’te ölümüyle birlikte Bizans’ta Hristiyan karşıtı siyaset son buldu ve sonraki dönemde putperestlik yasaklanırken Hristiyanlık kesin zaferini ilan etti.⁵

Erken Bizans döneminde dış gelişmeler ve komşu kavimlerle münasebetler İstanbul’u etkileyen önemli gelişmelerden bir kısmını oluşturmaktadır. Dış kaynaklı bu gelişmeler İstanbul’da, Germenlerin göçü örneğinde olduğu gibi bazen siyasi ve toplumsal yaşamı daha fazla etkilerken bazen de Hun fetihlerindeki gibi şehrin fiziki yapısını daha fazla etkilemiştir. Kavimler Göçü denilen büyük demografik hareketle birlikte yerlerinden oynayan Germen kavimleri Tuna’nın güneyine geçerek Balkanlar ve Batı taraflarında imparatorluk topraklarına göç ettiler. 378’de Germen

4 Timothy E. Gregory, *Bizans Tarihi*, çev. Esra Ermert, İstanbul 2008, s. 75-76.

5 Iulianos dönemi gelişmeleri ve özellikleri için bkz. Nezahat Baydur, *İmparator Iulianos*, İstanbul 1999.

kavimlerinden Vizigotları durdurmak isteyen İmparator Valens, Edirne yakınlarında yapılan savaşta hayatını kaybetti. İmparator I. Theodosios (379-395) radikal bir karar almak zorunda kaldı ve Vizigotların ülke topraklarına yerleşmelerine izin verdi. Bunun sonucunda Germen unsuru kısa sürede İstanbul'da etkin bir hâle geldi. Bizans ordusu hızla Germenleşti. Bizans sarayı ve idari mekanizmalarında görev alan Germenler âdeta imparatorluk yönetimini ele geçirdiler. Germen etkisi o denli kuvvetliydi ki bir süre sonra Bizans imparatorunun kim olacağına dahi onlar karar vereceklerdi. İstanbul halkının nazarında Germenler her zaman için "barbar" olarak kaldı. Fakat Germenlerin sahip oldukları ezici askerî güç başta halk olmak üzere Bizans siyasetine yön veren unsurların sesini kısıyordu.⁶

İmparator I. Theodosios döneminde de Bizans siyasetinin değişmeyen gündem maddelerinden bir diğeri dinî hayattaki gelişmelerdi. Hz. İsa'nın insan olarak doğduğunu iddia ederek onun tanrıyla aynı özden olmadığını savunan Arius'un öğretisi 325'teki İznik Konsili'nde mahkûm edilmişti. Fakat imparatorluğun her tarafında olduğu gibi İstanbul'da da halk arasında Ariusçular ve karşıtları olmak üzere ortaya çıkan bölünmüşlük giderilememişti. Ayrıca Teslis'teki Kutsal Ruh'un niteliği üzerine de tartışmalar canlı biçimde yapılıyordu. Başkentteki halk, bu tartışmalarla o denli ilgiliydi ki yapılacak olan konsile katılmak üzere gelen ruhaniler çarşıda, pazarda hatta hamamda teoloji tartışmalarının yapılmasından dolayı şaşkınlık geçirmişlerdi.⁷ Mayıs 381'de İstanbul'da toplanan ikinci konsilde Ariusçuluk bir kez daha mahkûm edildi. İznik kararları yeniden onandı. Bu arada İstanbul Patrikliği hiyerarşide Roma'dan sonra ikinci sıraya yükseltildi. Bu durum İstanbul'u diğer dinî merkezlerin önüne geçirirken başkent olarak şehrin dinî alanda ağırlığı ve itibarını artırıcı nitelikteydi. İmparator I. Theodosios'un 395 yılında ölmeden önce imparatorluğu iki oğlu arasında paylaşırması sadece idari bir tasarruf olup devletin bütünlüğü ve birliği düşüncesinden vazgeçilmediği için gerek İstanbul halkı gerekse diğer siyasi güçler tarafından yadırganmamıştı.

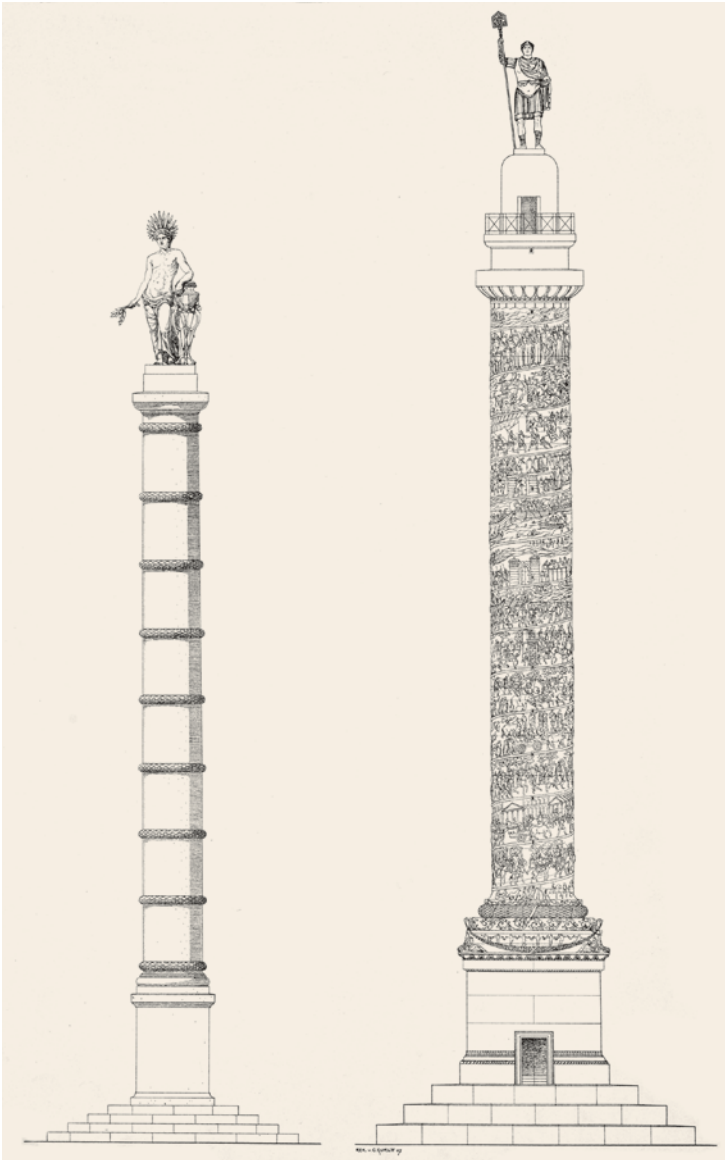
⁶ M. V. Levçenko, *Kuruluşundan Yıkılışına Kadar Bizans Tarihi*, çev. Maide Selen, İstanbul 1999, s. 51-56; Michael Grant, *Roma'dan Bizans'a*, çev. Z. Zühre İlkelen, İstanbul 2000, s. 47 vd.

⁷ Konsillerle ilgili geniş bilgi için bkz. bu kitabın "Dinî Hayat" bölümünde: Turhan Kaçar, "Pagan Byzantion'dan Hristiyan Konstantinopolis'e: Fetih Öncesi İstanbul'da Din ve Toplum", *Büyük İstanbul Tarihi*, Cilt 5.

4- İmparator Arkadios (İstanbul Arkeoloji Müzesi)

İmparatorluğun doğu tarafını yöneten İmparator Arkadios 397 yılında boş bulunan İstanbul patriklik makamına Aziz Ioannes Hrisostomos'u atadı. Sadeliği seven, gösteriş ve israftan uzak duran, açık fikirli, etkili bir hatip ve karizmatik bir özelliğe sahip olan Hrisostomos, kısa sürede İstanbul halkının hayranlığını kazanıp kitleleri harekete geçirebilen bir lider oldu. Patrik Hrisostomos, siyasi iktidar karşısında dik durması ve hatta gerek gördüğünde imparator ve imparatoriçenin tavırlarına açıkça cephe almasıyla tanındı. 399 yılında Ostrogotlarla birleşen ordu komutanı Gainas isyan edip imparatorun sadık adamlarından Eutropios'un kendisine teslimini istedi. Başmabeyinci Eutropios'un tahakkümünden bıkmış olan İmparatoriçe Eudoksia'nın teşvikiyle İmparator Arkadios onu asilere teslim etmeye karar verince, Eutropios, Ayasofya'ya sığındı ve Ioannes Hrisostomos'tan kendisini kurtarmasını istedi. Askerler Ayasofya'yı kuşatıp Eutropios'u teslim almak isteyince patrik buna şiddetle karşı çıkarak reddetti. Bir süre sonra Patrik Hrisostomos, imparator ve imparatoriçeye karşı tavrını sertleştirdi. Patrik, özellikle İmparatoriçe Eudoksia'nın gösteriş merakını, aşırıya kaçan tavırlarını ve savurganlığını eleştirmekte ve halkın nazarında imparatorluk ailesinin itibarını sarsmaktaydı. Bu duruma daha fazla tahammül göstermeyen İmparator Arkadios,

5- İmparator Konstantin ve Arkadios Sütunu (Gurlitt)

403 yılında Hrisostomos'u sürgüne gönderdi. Bu çok sevilen patriğin başkentten uzaklaştırılması ve sürgün cezasına çarptırılması halkın şiddetli tepkisine neden oldu. Ülkenin farklı köşelerinden gelen Hrisostomos'un müritleri İstanbul'daki taraftarlarıyla birleşerek başkent in caddelerinde gösteriler yaptılar. Bu sırada İstanbul'da deprem oldu ve bunu takip eden günlerde imparatoriçe düşük yaptı. Tüm bunların tanrısal bir işaret olduğuna hükmeden imparator, gazaba uğramaktan endişe ederek sürgüne gönderilen Hrisostomos'u geri çağırıp makamına iade etti. Fakat patrik, eleştirilerine yine devam edince yine görevinden azledilerek sürgüne yollandı. Fakat halkın tepkisi de sert oldu ve İstanbul'da çıkan ayaklanmada Ayasofya yandı. İoannes Hrisostomos 407 yılında sürgünde Tokat yakınlarında öldü.⁸

8 Turhan Kaçar, "İoannes Chrysostomos'un Düşüşü: Doğu Roma Başkentinde Din ve

6- Avrat Pazarı'ndaki Arkadios Sütunu üzerindeki temsili çizimler (Gurlitt)

Bizans İmparatorluğu V. yüzyılın ilk yarısında Hun ilerleyişinin hedefi oldu. Bu dönemde İstanbul nüfusu hızlı bir artış göstermiş ve kent artık Konstantinos döneminde inşa edilen surların dışına taşmıştı. Halkı ve şehri korumak için yeni bir sur inşası önemli bir ihtiyaç olarak görülünce İmparator II. Theodosios (408-450) harekete geçti ve günümüzdeki kara surlarını inşa ettirdi. Onun bu güvenlik politikası halk nazarında tam ittifakla desteklendi. 450 yılında Theodosios'un ölümü üzerine İstanbul'da iktidar değişimi meşruiyet dâhilinde gerçekleşti. Daha önceleri imparatora vasalılık yapan ve iktidarda ağırlığı olan ablası Pulkheria, ordu komutanlarından Markianos'la evlenerek onun Bizans tahtına oturmasını sağladı.

Markianos (450-457) döneminde ve sonrasında İstanbul'daki siyasete damgasını vuran hadise 451'de Kadıköy'de altı yüz din adamının katıldığı konsilin toplanması oldu. Hristiyan ruhbanlarının bir kısmı Hz. İsa'nın hem insani hem de tanrısal varlık değil,

Politika", *TTK Belleten*, 2003, c. 67, sy. 250, s. 745-770.

doğrudan doğruya tanrısal nitelikte bir varlık olduğuna inanmaktaydılar. Ayrıca Hz. Meryem'in insan doğuran mı yoksa tanrı doğuran mı olduğu yönünde tartışmalar yaşanmaktaydı. Hz. İsa'nın niteliği ve diğer dinî konulardaki tartışmalar, Ekim 451'de Kadıköy'de yapılan bir konsilde ele alındı. Burada alınan kararlarla bugünkü Ortodoks Hristiyanlığın zemini oluşturuldu. Hz. İsa'da tek bir tabiat yani tanrısalılık gören Monofizit inanç reddedildi ve Hz. İsa'nın hem insan hem tanrı olduğu, onun tanrı baba ile aynı özden olduğu yani Diofizit yorum kabul edildi. Monofizit ve Diofizitler arasındaki mücadele sonraki iki asır boyunca Bizans siyasetinde etkisini sürekli gösterdi. Tahta geçen imparator ve yakınlarının benimsedikleri inanca göre bir tarafın diğerini tasfiye etmesi İstanbul halkının hassasiyet gösterdiği konulardan biri oldu.⁹

İstanbul halkının hassas olduğu bir başka konu da devletin yeniden Germen sorunuyla yüz yüze kalmasıydı. Halk, Markianos'un ölümünden sonra imparator olarak kimin taçlanacağına

ordunun karar vermesini beklemekteydi. Bu sırada İstanbul'da çok nüfuzlu bir konumda bulunan Aspar Alan gücünü artırmıştı. Doğu Ordusu Komutanı ve Konsül olan Aspar, bu gücü ordudaki Germenlerden almaktaydı. Kendisi imparatorluk tahtına otursa onu engelleyebilecek hiçbir güç yoktu. Fakat o, kukla gibi yöneteceğine inandığı yardımcılarının biri olan I. Leon'u tahta çıkartmayı tercih etti. İmparator I. Leon (457-474) bir süre sonra Aspar'ın tahakkümünden bıktı ve ona karşı cephe aldı. İmparator, İstanbul'daki Germen etkinliğini dengeleyebilmek için Isaurialıları kullanmayı düşündü. Savaşçılık ve cesaretleriyle tanınan Isaurialılar ismini Zenon olarak değiştiren liderlerinin başkanlığında 466'da İstanbul'a kalabalık kitleler hâlinde getirildiler. Zenon önce imparatorluk muhafız birliğinin komutanlığına sonra da ordunun başkomutanlığına atandı. İmparator onu kızı Ariadne ile evlendirerek daha da güçlü bir konuma gelmesini sağladı.

Zenon, komuta ettiği askerî güç ve imparatorun sağladığı destekle kısa sürede imparatorluk yönetimi ve İstanbul'daki Germen tahakkümünü bitirdi. Aspar ve

⁹ George Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, çev. Fikret Işıltan, Ankara 1984, s. 53-55.

7- İmparator Theodosios (Dikilitaş)

oğlu bir isyan bahanesiyle ortadan kaldırıldı. İstanbul'da Aspar'a bağlı Germenler de bu sırada tasfiye edildiler. Başkentten sonra Balkanlar'da bulunan Germen Ostrogotların da batıya yöneltilmesiyle İmparatorluğun doğu kanadı Germen tehlikesini tamamen atlattı. İstanbul'da imparatorluk yönetimi Germen baskısından kurtulmuştu ama şimdi de Isaurialıların nüfuzu altına girmişti. İmparator I. Leon 473'te öldüğünde torunu Leon'dan (Ariadne ve Zenon'un oğlu) başka tahta çıkacak kimse yoktu. Çocuk imparatorun babası ve vasisi olarak Zenon bütün yetkileri kullanmaya başladı. Dokuz ay sonra çocuk imparator ölünce Zenon, Bizans tacının rakipsiz sahibi oldu. İstanbul aristokrasisi, halk ve kilise, Isaurialı birinin tahtta bulunmasından hiç memnun olmamışlardı. Isaurialılar, Germenler gibi yabancı değillerdi, imparatorluğun egemenliğindeki halklardan biriydiler. Fakat onların kaba saba tavırları ve Roma-Grek asıllı olmayışları İstanbul halkının onlara yabancı, "barbar" olarak bakması için yeterli gerekçeydi. İmparator Zenon (474-491) İstanbul halkının ve Bizans kamuoyunun kendilerini dışlayıcı tavırlarını hiç umursamadan Isaurialı kabile şeflerini İstanbul'da imparatorluk yönetiminin önemli mevkilerine getirdi. Saray muhafızlarını Isaurialılardan seçti. Zenon'un en büyük güvencesi Bizans başkentinde en etkili silahlı kuvvet olan Isaurialı askerî birliklerdi. Bununla birlikte Zenon, müteveffa kayınpederi

Leon'un eşi İmparatoriçe Verina'nın şahsında kuvvetli bir muhalefetle karşılaştı. Torunu Leon'un ölümünü şüpheli bulan ve İstanbul'da Isauria tahakkümünün tesis edilmesinden hiç hazzetmeyen Verina, saray darbesi yapmak üzere harekete geçti.¹⁰

Bizans siyasi strateji ve entrikalarının ustaca hazırlandığı yer genelde saray olmuştur. İmparator Büyük Konstantinos tarafından şimdiki Topkapı Sarayı'nın bulunduğu yerde inşa edilen Bizans sarayı zamanla yeni yapılarla genişleyerek günümüzde Sultanahmet Camii'nin bulunduğu alana kadar yayılmış ve Büyük Saray adını almıştı. Bizans Büyük Sarayı imparatorluk siyasetinin en başında olan aktörleri çıkartan hanedanın mekânı olarak her zaman önemliydi. Burada siyaset tasarlanır ve uygulama stratejileri belirlenirdi. Siyasetin ve siyasi stratejilerin en önemli uygulama yeri ise Hipodrom'du. Büyük Konstantinos, İstanbul'daki Hipodrom'u Roma'daki Kolezyum'dan ilham alarak inşa ettirmişti. Yaklaşık 50.000 kişilik kapasiteye sahip olduğu düşünülen İstanbul Hipodromu son derece görkemli bir bina olarak inşa edilmişti. Hipodrom'un orta çizgisini belirleyen Dikilitaş, Yılanlı Sütun ve Theodosios Anıtı günümüze kadar ulaşmış olup Sultanahmet Meydanı'nı süslemektedir. İstanbul Hipodrom'unda gladyatör dövüştürülmez, atlı araba yarışları yapılırdı. At ve atlı araba yarışlarının yapılması İstanbul halkı için bir tutkuydu. Hipodrom ve atlı araba yarışlarının anısı Osmanlı döneminde de canlı tutularak buraya Atmeydanı adı verildi.

Halk yeni tahta çıkan imparatoru burada alkışlayarak bir nevi onun tahta çıkışının meşru olduğunu ilan ediyordu. Demoslar vasıtasıyla halk, Hipodrom'da imparatorun ve imparatorluk yönetiminden beklentilerini dile getirir, memnuniyetini ya da şikâyetini ifade ederdi. İmparator da emir, yasak ve dileklerini yine Hipodrom'da halka duyururdu. Dolayısıyla Hipodrom siyasi iktidarla halkın doğrudan temas ettikleri ve birbirlerine karşı tavır ve güçlerini gösterdikleri yer olması bakımından son derece önemliydi.¹¹

İmparatoriçe Verina'nın 474'te Zenon'a karşı planladığı darbenin uygulama yeri de Hipodrom oldu. Zenon, Hipodrom'da oyunları izlerken kendisine ordu, senato ve halkın birleşerek onu tahttan indirmeye karar verdiklerine dair mesaj ulaştırıldı. Zenon bu haberi şüphayle karşılasa da riski göze alamayarak ailesiyle ve hazinesiyile birlikte kabilesinin ata yurdu olan Taşeli

¹⁰ A. H. M. Jones, *The Later Roman Empire 284-602*, Oxford 1964, c. 1, s. 22 vd.

¹¹ Gilbert Dagron, *L'hippodrome de Constantinople: Jeux, Peuple et Politique*, Paris 2011.

(Mersin-Silifke yöresi) bölgesine kaçtı. İmparatoriçe Verina, Zenon'u İstanbul'dan kaçmaya zorlamakla başarıya ulaştığını düşünse de Bizans tahtına oturan kardeşi Basilikos (474-476), Verina'nın taht adayı Patrikios'u idam ettirdi. İstanbul halkı başlangıçta Basilikos yönetimine umutla yaklaştı, fakat yeni imparator başkentte kalan tüm Isaurialıları katletti. Halkın nazarında Isaurialılar her ne kadar sevimli olmasalar da yapılan katliam İstanbullular tarafından nefretle karşılandı. Basilikos yönetimine duyulan güven sarsıldı. 476'da pazar yerinde başlayan bir yangın İstanbul'da büyük tahribata yol açtı. Iulianos Apostate tarafından kurulan kütüphane ve çok sayıda değerli eserin bulunduğu Laosos Sarayı yanan yapılar arasındaydı. Bu yangını halk, Basilikos'un zalim yönetimine karşı takdir-i ilahinin bir uyarısı olarak değerlendiriyordu. Kamuoyu desteğini yitirmiş olan Basilikos yönetimine karşı devrik imparator Zenon, karşı harekete girişmekte gecikmedi. 476'da Isaurialı silahlı kuvvetlerin eşliğinde yeniden İstanbul'a dönerek kaybettiği tacını tekrar başına taktı.

Zenon, imparatorluğunun ikinci döneminde çok daha güçlü ve mutlak hâkim durumdaydı. Bununla birlikte özellikle İstanbul aristokrasisi Isaurialıları hiçbir biçimde kabullenemediler ve onları yarı barbar olarak görmeye devam ettiler. İmparatoriçe Verina, soylular ve halk, Zenon yönetimine daima muhalif oldu. Bu muhalefetin neden olduğu baskı, iç sorunlar ve imparatorluğun doğusunda yaşanan gelişmeler dolayısıyla Zenon, 476'da Ostrogotların Batı Roma'yı ortadan kaldırmalarına tepki gösteremedi. Zenon'un Isauria eyaletine ayrımcılık yaparak hazineden sürekli bu bölgeye para aktarması muhalefetin gittikçe tutumunu sertleştirmesine yol açtı. Muhalefetin tepkisi imparatorun hayatına kasteden bir suikast boyutuna kadar ulaştıysa da Zenon, bu darbeyi atlattı. 482'de imparatorun en yakın adamlarından ordu komutanı Illus'a karşı Hipodrom'a girerken suikast yapıldı. Suikastın azmettiricisinin Verina olduğu anlaşılınca yaşlı imparatoriçe Isauria'da bir kaleye sürgüne gönderildi. 484'te sürgünde ölünce İstanbul'da başsız kalmış olan muhalefet de etkisiz hâle geldi. Bununla birlikte İstanbul halkı ve aristokrasisi önce Germenler sonra da Isaurialıların imparatorluk yönetimindeki tahakkümlerinden bıkip usanmışlardı. 491'de İmparator Zenon öldüğü zaman haberi duyan halk büyük kalabalıklar hâlinde sarayın önünde toplandılar. Dul imparatoriçe sarayın balkonundan görününce halk karşısında diz çöktü ve sessizce ölüm acısına ortak oldu. Fakat İstanbul'da yıllardır devam eden iktidar kavgalarına ve katliamlara halkın dayanacak tahammülü kalmamıştı.

Bu kavgaların ve katliamların nedeni olarak halk arasında Bizans tahtına çıkanların Roma-Bizans asıllı olmayışları görülmekteydi. Sarayın önünde toplanan halk duayı tamamlayınca birden: "İmparatorluğu bir Ortodoksa verin! İmparatorluğu gerçek bir Romalıya verin!" diye bağırmaya başladı. Bu gösterinin anlamı açıktır, artık İstanbul'un Bizanslı halkı ne Germen ne de Isaurialı birini imparator olarak görmek istiyordu. Bir süre sonra halk imparatorluk müşaviri Anastasios'un adını zikretmeye başladı. "Anastasios tahta çıkmalıdır." sedaları saraydan duyuldu. Halkın bu talebini görmezden gelemeyen İmparatoriçe Ariadne, Anastasios ile evlenerek Bizans iktidarını onun ellerine teslim etti.¹²

Başkent'in Siyasal Krizlerinde Gruplar ve Mekânlar

İmparator Anastasios'un (491-518) ilk icraatı Isaurialıları İstanbul'dan atmak için tedbirler almak oldu. Fakat neredeyse kırk yıldır İstanbul'da bulunan Isaurialılar imparatorluk yönetiminin önemli makamlarını ellerinde bulunduruyorlardı. Onların kansız biçimde şehirden atılması imkânsız görünüyordu. İmparator önce Isaurialılara bahşedilen tahsisata ve mali ayrıcalıklara son verdi. Durumlarını tehlikede gören Isaurialılar, Zenon'un kardeşi Longinus'un etrafında toplandılar. İktidarın kendilerinden gasp edildiği iddiasıyla İstanbul'da ayaklanan Isaurialılar, kamu binalarına saldırdılar. Hipodrom'un büyük bir bölümü ayaklanma sırasında tahrip oldu. Fakat Anastasios'a bağlı kuvvetler halk desteğinden yoksun olan Isaurialı asilerin isyanını kanlı biçimde bastırdı. Zenon'un tüm aile fertleri sürgüne gönderildi ve sağ kalan Isaurialıların tamamı İstanbul'dan kovuldu. Böylece başkent artık huzura kavuşurken Isaurialı isyanı Anadolu'da bir süre daha devam etti.

İstanbul'da Isauria istikrarsızlığının sona ermesi ve Anastasios'un, izlediği mali politikayla şehirdeki tüccar ve zanaatkârlara yönelik vergi indirimleri yapması başlangıçta kamuoyunda büyük bir memnuniyetle karşılandı. Fakat tüm olumlu gelişmeler İmparator I. Anastasios'un dinî alanda izlediği siyaset nedeniyle yaşanan hayal kırıklığının gölgesinde kaldı. Anastasios, İstanbul'da halkın büyük çoğunluğunun ve Kilise'nin sapkın saydığı Monofizit mezhebe meyletmişti. İstanbul patriklik makamına Monofizit bir ruhbanın atanması tepkiyle karşılandı. İmparatorluğun batıdaki topraklarında bu nedenle kargaşalıklar yaşandı. Bunun üzerine Anastasios, art arda atadığı iki Monofizit patriği de azletmek zorunda kaldı.

¹² John Julius Norwich, *Byzantium: The Early Centuries*, New York 1989, s. 185.

Anastasios'un Monofizitleri kayıran siyaseti karşısında İstanbul'da ayaklanmalar yaşandı. 493'te imparator Hipodrom'da locasında bulunuyorken Diofizitler tarafından taş yağmuruna tutuldu. İstanbul sokaklarında gösteriler ve taşkınlıklar yaşandı. İmparator ve imparatoriçenin yıkılan, tahrip edilen heykelleri sokaklarda sürüklendi. Fakat bu olaylara imparatorluk kuvvetleri anında ve sert biçimde karşılık vererek isyanı bastırdılar. 501 yılında yine Hipodrom'da imparator yandaşı olan Yeşillerle muhalifi olan Maviler arasında çatışma çıktı. Maviler daha ziyade toplumun orta ve üst sınıfların mensuplarından oluşup Diofizit taraftarlarıyken Yeşiller tüccar, zanaatkâr, işçi, memur ve fakir kesimlerce desteklenmekteydi ve Monofizit itikadını benimsiyorlardı. Siyasi iktidarın kendilerini kayırmasından cüret bulan Yeşiller, gösteri ve eğlencelerin yaşandığı bir sırada Mavilere saldırdılar. Çıkan çatışmalarda imparatorun gayrimişru oğlu da öldürüldü. Bu kalkışma hareketini de imparatorluk güvenlik kuvvetleri bastırdı.¹³

İmparator Anastasios'un yaşlanmasına paralel olarak Monofizit inanca bağlılığı daha da arttı. Ayasofya'da okunan kilise ilahisinde Monofizit itikate göre yaptırdığı değişikliğe Diofizit taraftarı ruhbanlar ve Maviler şiddetle karşı çıktılar. Mavilerin önderliğinde halk, sokaklarda gösteriler yaparak imparatoru istemediklerini ilan ettiler. Ayasofya ve Büyük Saray'ın önünde uzanan Forum Augusteum, buradan başlayan Mese adlı cadde ve bu cadde üzerindeki Forum Constantinus (Çemberlitaş Meydanı), Forum Tauri (Beyazıt Meydanı) ve Forum Bovis (Aksaray) halkın gösteriler yaptıkları alanlardı. Mese, Aksaray'dan sonra Yedikule'ye kadar uzanmaktaydı. Burası imparatorların şehre girişlerinde tören ve kutlamaların yapıldığı yerdi. Halkın protesto veya destek için toplandıkları alanlar Augusteum ve özellikle de Hipodrom idi. İstanbul'un kuruluşundan sonra Bizans yaşadığı sürece bu alanlar ve özellikle Hipodrom Bizans'ta siyasetin kalbinin attığı yerler oldu. 4 Kasım 512'de yapılan gösterilerin ertesi günü on binlerce insan Hipodrom'da toplandı. İmparator aleyhine atılan sloganlar bir süre sonra "Bütün dinsizler yok edilecek!" bağırışlarına dönüştü. Hipodrom'dan çıkan on binler şehre dağılarak Monofizit inançta olanların evlerini ve mülklerini ateşe verdiler. İki gün boyunca İstanbul sokaklarına hâkim olan zincirinden boşanmış kitleler katliamlar yaparak binlerce Monofizit'i öldürdüler. İsyanı Anastasios'un soğukkanlı tavrı söndürdü. Anastasios, Hipodrom'u dolduran 20.000'den fazla asinin karşısında çıkıp sakince

başındaki imparatorluk tacını ve sırtındaki erguvan renkli imparatorluk kaftanını çıkardı. Sonra halka hitaben çok etkileyici bir konuşma yaptı. Artık imparatorluğu bıraktığını kimi istiyorlarsa onu söylemelerini, kendisinin imparator olarak görevde kalması arzu ediliyorsa isyankârlığın bitirilmesini istedi. Hitabeti etkileyici ve ikna ediciydi, bu konuşma karşısında ayaklanma kendiliğinden sona erdi.

İmparator, Hipodrom'daki konuşmasından sonra sarayına dönerken devlet otoritesine karşı gelenleri cezasız bırakmamaya da kararlıydı. Askerî birlikler, Hipodrom çevresinde gerekli tedbirleri almışlardı. Hipodrom'un çıkış noktalarında sıkı kontroller yapılarak halk arasında ayaklanmaya liderlik yapanlar yakalanıp kılıçtan geçirildi.¹⁴

Anastasios'un dinî siyaseti halefi I. Iustinos döneminde (518-527) değişime uğradı. Monofizit inancı desteklemenin çoğunluk tarafından reddedildiğini gören ve bunun sakıncalarını iyi bilen Iustinos, Kadıköy Konsili'nde alınan kararları uygulayarak, bu şekilde İstanbul halkıyla birlikte ruhban sınıfının desteğini kazanmaya çalıştı. Anastasios tarafından sürgüne gönderilen ruhbanlar geri çağrıldığı gibi Monofizit taraftarı görevliler de makamlarından azledildiler. İstanbul tarihinin en büyük isyan hareketlerinden biri İmparator Iustinianos (527-565) döneminde yaşandı.¹⁵ Bu isyanın temel nedeni dinî değil mali politikalar idi. Halkın ağır vergilerle ezilmesi karşısında 532 yılında Hipodrom'da Maviler ve Yeşiller birleşerek isyan ettiler. İstanbul günlerce kan ve ateş içerisinde bırakıldı. Resmî binalar, aristokratlara ait meskenler yakıldı.¹⁶ Tahrip olan yapılardan biri de Ayasofya idi. İsyana güçlük bastırıldıktan sonra Iustinianos, İstanbul'u âdeta yeniden kurmak zorunda kaldı. Bu arada da günümüze kadar ulaşan ünlü mabet Ayasofya da yeniden inşa edildi.

VII. yüzyılın hemen başında İstanbul, ordunun önderliğinde gerçekleşen bir ihtilal hareketine sahne oldu. İmparator Maurikios (582-602) döneminde doğuda ve batıda yapılan savaşlar dolayısıyla çok büyük masraflar yapılmıştı. Sivil idarenin müsrif tutumu bu masraflara eklenince devlet hazinesi boşaldı. Tasarruf maksadıyla orduya ayrılan tahsisat dörtte bir oranında azaltıldı. Askerlerin maaşlarının azalması ve onlar için şartların ağırlaşması genel bir memnuniyetsizliğe yol açtı.

¹³ Norwich, *Byzantium*, s. 185-187.

¹⁴ İmparator Iustinianos dönemi ve Nika İsyanı için en önemli kaynak eser: Prokopius, *Bizans'ın Gizli Tarihi*, çev. Orhan Duru, İstanbul 2001.

¹⁵ Nika İsyanı için bkz. bu bölümde: G. Greatrex, "Nika Ayaklanması".

¹⁶ Norwich, *Byzantium*, s. 185-187.

8- Anastasios adına kesilen sikkeler (İstanbul Arkeoloji Müzesi, Sikkeler Bölümü)

Bu arada 599'da Avarlar tarafından esir alınan 10.000 Bizanslının katledilmesi imparatorluk yönetimine olan tepkileri daha da arttırdı. İstanbul'da imparatora karşı halk partileri ateşli gösteriler yaptılar. Diğer taraftan imparator ordunun kışlık üslerine dönmesine de izin vermedi. Böylece aileleriyle görüşme imkânı da kalmayan askerler için yaşam daha da zorlaştı. Bu durumda da isyan eden askerler kendilerine Fokas'ı lider seçerek ayaklandılar ve İstanbul üzerine yürüdüler.

İmparator tahtını ve İstanbul'u savunmak için tedbirler almaya çalıştı. Maviler ve Yeşillerle temas kurarak isyan eden orduya karşı onların desteğini umuyordu. Fakat daha önce tasarruf için İstanbul'da bedava ekmek dağıtımına son verilmesi ve Hipodrom'da gösterilerin yasaklanması Maviler ve Yeşiller tarafından

imparatorun cimriliği ve beceriksizliği olarak görülmüştü. Hatta 601'de bir ayını yaya olarak izleyen imparatora karşı gösterilen tepkiler neredeyse taşlama noktasına ulaşmıştı. 602 kışı İstanbul'da çok çetin geçmişti. Yiyecek kıtlığı halk için dayanılmaz raddeye vardı. Böyle bir ortamda halk partileri, isyan etmiş ordudan yana tavır aldı ve kalabalık kitleler Büyük Saray'ın önünde toplanarak imparatorun tahtı terk etmesi için haykırdılar. Ordu ve halkın ortak hareketi karşısında İmparator Maurikios ailesiyle birlikte İstanbul'dan kaçtı. İstanbul'da patrik; senato temsilcileri yani aristokrasi ve halk partilerinin temsilcileri bir heyet oluşturarak, isyan etmiş bulunan orduyu ziyaret edip Fokas'ın tahta oturmasını teklif ettiler. O, bu teklifi kabul etti ve böylece tarihte ilk defa bir asi, mevcut imparatoru tahtından indirerek imparatorluk tacına sahip oluyordu.¹⁷

Fokas'ın (602-610) imparatorluğu tam bir tedhiş ve baskı yönetimi oldu. Rakiplerine veya muhalif gördüğü kimselere karşı son derece sert bir siyaseti benimseyen Fokas, kısa sürede halkın nefret ettiği bir hükümdara dönüştü. Eski imparatora yakın gördüğü ve ilerde kendisi için muhalif olabilecek ordu komutanlarını idam ettirdi. Bu arada eski imparator Maurikios'un eşi Konstantina sarayda tertiplemediği bir komployla Fokas'ı ortadan kaldırmak istedi. Fakat suikastı boşa çıkartan Fokas, komploya karışanları, Konstantina'yı ve üç kızını öldürttü. Şiddeti siyasetinin tek aracı olarak gören Fokas, İstanbul aristokrasisinin de kendisine tehlike yaratacağını düşünerek bazı senatörleri idam ettirdi. Fokas, siyasi rakip gördüklerine şiddet uygularken İstanbul halkını yanına çekmeyi de beceremedi. İstikrarsızlık ve tedhiş karşısında ayaklanan halk partileri İstanbul'da bir kez daha kamu binalarına saldırdı ve saraya yürüyerek protestolarda bulundular. İç sorunlar ve ordunun zayıflaması İran'la yapılan savaşların başarısızlıkla sonuçlanmasına yol açtı. İran ordusu Kadıköy'e kadar ulaştı. Başkent ve ülke genelinde yaşanan kargaşaya Kuzey Afrika'da Kartaca Genel Valisi Herakleios kayıtsız kalmadı. Önce İstanbul'a bölgeden gönderilen hububatı kesti sonra da donanmasıyla harekete geçip Selânik'e ulaştı. Buradan yürüyüşle İstanbul'a geldiğinde Fokas karşı koyamadı ve kaçmaya çalışırken yakalandı. Herakleios onu halka teslim etti. İdamları ve tedhiş politikasıyla herkese korku salmış olan Fokas, Hipodrom'da halk tarafından linç edilerek öldürüldü.¹⁸

¹⁷ Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 77.

¹⁸ Auguste Bailly, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, çev. Haluk Şaman, İstanbul 2006, s. 79-81.

9- İmparator İustinianos adına basılan para (İstanbul Arkeoloji Müzesi, Sikkeler Bölümü)

İmparator Herakleios (610-641) döneminde İstanbul'da siyasi aktörlerin nispeten imparatorluk yönetimi etrafında birleştikleri istikrarlı bir yönetim yaşandı. İran'la yürütülen savaşlar, 626'da Avarların İstanbul kuşatması, Müslümanların fetihlere başlamaları gibi gelişmeler Bizans siyasetinde ön plana çıktı. Avarların İranlılarla ittifak hâlinde İstanbul'u kuşatmaları sırasında, başkentte halk partileri, ruhbanlar, aristokrasi ve askerî güçler birlikte savunma yaptılar. İmparatorluk yönetiminin gerçekleştirdiği askerî ve idari reformlar halk tarafından memnuniyetle karşılandı. Bununla birlikte İmparator Herakleios'un özel hayatı özellikle ruhban sınıfı ve halk arasında eleştirilere uğradı ve öfkeyle karşılandı. İmparator, ilk eşi Eudokia ölünce yeğeni Martina ile evlendi. Geleneklere, sivil ve kilise kanunlarına aykırı olan bu evlilik gayriahlaki olduğundan halkın da tepkisiyle karşılandı. Bu tepkileri umursamayan ve özellikle 641'de imparatorun ölümünden sonraki siyasi gelişmelerde rol oynayan İmparatoriçe Martina, İstanbul'un Bizans tarihinde en çok nefret edilen kişilerinden biri oldu.

Konstantinopolis'in Karanlık Yüzyıllarında Askerî Darbeler ve Resimler

İmparator Herakleios'un ölümü üzerine tahta oğulları III. Konstantinos ve Heraklonas birlikte geçtiler. Martina öz oğlu Heraklonas'ın yaşının küçük olduğu bahanesiyle onun vesayetini üstlendi. Bu durum zaten

nefretle dolu olan İstanbul aristokrasisi ve halkın daha da öfkelenmesine yol açtı. Martina'nın büyük bir hırsla devlet işlerini çekip çevirmek istemesi ve yabancı elçileri kabul edip emirler vermesi İstanbul'da öfkeyi doruğa çıkardı. Kısa bir süre içerisinde de III. Konstantinos hastalanarak öldü. Fakat halk onun üvey annesi Martina tarafından zehirlendiğine inanıyordu. III. Konstantinos'un oğlu II. Konstans henüz on bir yaşındaydı. Doğu orduları komutanı Valentinus, II. Konstans'ın hamisi olarak İstanbul'da Martina'nın karşısına çıktı. Çeşitli ithamların ve halkın nefretinin hedefindeki Martina, iktidarı koruyabilmek için birçok teklifler yaparak Valentinus'la uzlaşmayı denedi. Fakat Valentinus, senatonun da desteğiyle Martina ve Heraklonas'ı tutuklattı ve bir daha iktidara talip olmamaları için Martina'nın dili, Heraklonas'ın da burnu kesildi. Devrik ana-oğul Rodos'a sürgün edildiler.¹⁹

Herakleios Hanedanı döneminde senato, İstanbul'da iktidarı ve siyaseti belirleyen kurum olarak güçlendi. Özellikle çocuk yaşta imparator olan II. Konstans (Sakallı) (641-668) zamanında imparatorun hamisi olarak kendini gösteren senato, devlet yönetiminde kararların alınıp uygulanmasında belirleyici bir güce sahipti. Kendilerini tanrının yeryüzündeki temsilcisi olarak gören ve mutlak yetkiye sahip addedilen Bizans imparatorlarının senatonun devlet yönetiminde belirleyici güce dönüşmesini içlerine sindirmeleri elbette beklenilmezdi. Nitekim II. Konstans da ergin yaşa ulaşınca İstanbul'da senatonun etkinliğine set çekmeye çaba gösterdi. 663 yılında İmparator II. Konstans'ın devletin başkentini İstanbul'dan Sicilya'ya nakletmek istemesinin gerekçelerinden biri de İstanbul'da siyasetini senatörlerin vesayetinden kurtarmak olmalıdır. İmparator, Batı'daki gelişmeler, özellikle Sicilya ve İtalya üzerindeki Müslüman Arap tehdidi bahanesiyle Bizans'ın başkentini Sicilya'da bulunan Syracuse'ya nakletmeye karar verdi. İstanbul'u terk ederek Selânik üzerinden İtalya'ya geldi ve Roma'da bir süre kaldıktan sonra Sicilya'ya ulaştı. Burada ne olup bittiği çok fazla bilinmiyor ama 15 Eylül 668'de II. Konstans bir suikast sonucu öldürüldü. Bu suikastı büyük ihtimalle İstanbul aristokrasisi gerçekleştirdi ve bu darbeyle Bizans'ta iktidar bir kez daha değişti.

Bizans başkenti İstanbul'da iktidar değiştiren bir diğer darbe 695 yılında yaşandı. Bu sırada tahtta bulunan İmparator II. İustinianos (685-695) zengin aristokrasiye yönelik izlediği vergi politikası ve Balkanlar'dan Anadolu'ya zorunlu göçle iskân siyaseti nedeniyle tepki

¹⁹ Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 105-106.

çekmekteydi. Araplar ve Bulgarlarla yapılan savaşların masrafları, imparatorun keyfi biçimde yaptırdığı büyük inşa giderlerini, hazinede para kalmadığı için İstanbul aristokrasisinin üzerine yıkması darbenin fitilini ateşledi. Keyfi vergilere direnen asiller zindanlara atıldı. Mavilerin önderliğinde ayaklanan İstanbul halkı, imparatoru tahttan uzaklaştırıp tutukladı. Aristokrasinin tercihiyle asker kökenli Vali Leontios (695-698) imparator ilan edildi. Yeni imparator Ayasofya'da taçlandıktan sonra Hipodrom'da halkın karşısına çıktı ve alkışlandı. Bu sırada Hipodrom'u hıncahınc dolduran halk II. Iustinianos'un cezalandırılması için tezahürata başladı. Iustinianos zincire vurulmuş hâlde kalabalığın huzuruna getirildi ve burnu kesilerek Kırım'a sürgün edildi.²⁰

Araplar karşısında uğranılan başarısızlıklar İmparator Leontios'un da sonunu hazırladı. 697 yılında Müslümanlar Bizans'ın Kartaca eyaletini zapt ettiler. Bizans donanma komutanı başarısızlığından dolayı cezalandırılmaktan korkarak isyan etti. Donanma İstanbul'a ulaşınca Yeşiller, asilerin yanında yer alarak onların şehre girmelerini sağladılar. Donanma komutanı, III. Tiberios (698-705) adıyla Bizans tahtının sahibi oldu. Devrilen Leontios, selefine yaptığıyla kendisi de karşılaştı ve burnu kesilerek manastıra kapatıldı.

Bu arada Kırım'da sürgünde bulunan Kesik Burunlu II. Iustinianos, buradan kaçarak Bulgarlar nezdinde yeni müttefikler buldu. Bulgar Hanı Tervel'in verdiği kuvvetlerle İstanbul üzerine yürüyen II. Iustinianos surların önünde İstanbul'dakilerden hakkı olan tahtın kendisine verilmesini istedi. Bu talebi alaya alınarak hakaretle karşılık verildi. Bunun üzerine geceleyin birkaç askerle şehre gizlice girmeyi başaran II. Iustinianos, imparatorluk pelerini giyerek sokaklarda dolaşınca şehirde muazzam bir panik yaşandı. İmparator Tiberios durumu öğrenince Bulgar ordusunun surları aşarak kente girdiğini sandı ve kaçtı. Iustinianos'un İstanbul'da taraftar kitlesinin de olduğu anlaşılıyor. Zira onların yardımlarıyla şimdiki Ayvansaray'da bulunan Blakhernai Sarayı'na sahip olmayı başardı. Böylece II. Iustinianos'un (705-711) Bizans başkentinde ikinci imparatorluk dönemi başlamış oldu. Diğer taraftan uzuv kesmenin iktidara çıkmaya ve siyasi mücadele vermeye engel olmadığı da böylece anlaşılabilir oldu. Bundan sonra Bizans siyasetinde, hanedan mensuplarını siyasetten dışlamak maksadıyla uzuv kesme uygulamasına son verildi.

İkinci imparatorluk döneminde II. Iustinianos, taraftarlarına karşı oldukça cömert davranırken

düşmanlarına karşı da en zalimane yöntemlere başvurdu. Kaçarken yakalanan sabık İmparator Tiberios ve yedi yıl önce Iustinianos'u deviren Leontios, Hipodrom'da halkın hakaretlerine maruz bırakıldıktan sonra idam edildiler. Birçok yüksek rütbeli subay İstanbul surlarından atılmak suretiyle infaz edildi. Leontios'u taçlandırmış olan Patrik Kalinikos'un gözleri oyuldu. İmparator bunlarla yetinmedi ve hükümdarlığı süresince kısıcılığından dolayı kendine "zalim" (tiran) sıfatı takıldı. Bizans imparatoru içeride intikam alma siyasetine kendisini öylesine kaptırdı ki Müslümanların muzafferane ilerleyişlerini dahi umursamadı. Devleti asıl tehdit eden Araplarla mücadele etmek yerine Ravenna'ya intikam seferi düzenleterek burayı kana ve ateşe boğdu. 711'de benzer bir seferi Kırım'a karşı organize etti. Fakat onun zalimlikleri karşısında ordu ve donanma daha fazla sabredemedi ve isyan çıktı. Bu isyan Hazarlar tarafından da desteklendi. Ermeni asıllı Bardanes imparator ilan edildi. 711 başlarında donanma ile İstanbul önlerine gelince zalimin zulmünden bıkan halk, şehrin kapılarını ona açtılar. II. Iustinianos, subaylarından biri tarafından başı kesilerek öldürüldü; kafası teşhir için Roma ve Ravenna'ya gönderildi. Aile fertleri de kimsenin taht iddiasına kalkışmaması adına katledildi. Böylece Bizans'ın Herakleios Hanedanı sona erdi.²¹

Bizans tarihinde VIII. yüzyıldan IX. yüzyılın ortalarına kadarki yaklaşık yüz elli yıllık döneme ikonoklast (tasvir kırıcılık) hareketi damgasını vurmuştur.²² İkona denilen dinî içerikli objelere ve röliklere karşı tapınmanın yasaklanması Bizans İmparatorluğu'nun her köşesinde ve her alanda önemli gelişmelere yol açtığı gibi İstanbul da bu büyük dinî içerikli çatışmadan nasibini aldı. Bir buçuk asır boyunca Bizans siyasetinin ana gündem maddesi de tasvirler etrafında belirlendi. İstanbul'da, Bizans tacının el değiştirmesi, patriklik gibi önemli makamlara atamalar, ihtilal ve darbe hareketleri, gündelik hayat hemen her şey, tasvir kırıcılık meselesi merkezinde cereyan etti. İktidarın tasvirlerle yönelik siyaseti İstanbul'da halk arasında ikonoklast (tasvir kırıcı) ve ikonodul (tasvir yandaşı) olmak üzere ikiye ayrıldı. Bu kutuplaşma uzun süre İstanbul'da istikrarsızlık ve anarşinin yaşanmasına yol açtı. İkona taraftarları olan koyu Ortodoks çevreler başta askerler olmak üzere İkonoklast iktidar yanlılarına karşı cinayetler ve suikastlar tertip ettiler. Buna karşı

²¹ Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 133-134.

²² Bkz. bu kitapta T. Kaçar, "Pağan Byzantion'dan Hristiyan Konstantinopolis'e".

²⁰ Louis Brehier, *Vie et Mort de Byzance*, Paris 1969, s. 68.

İkonoklast iktidarlar ve tasvir karşıtları, özellikle İkonodul olarak görülen manastırlar ve ruhbanlara karşı baskı ve yıldırma siyaseti takip ettiler. İstanbul'da sur içindeki manastırların birçoğu bu dönemde kapatıldı ve direnen keşişler hapse atıldılar veya sürgün edildiler. Şehirde çok zengin ve değerli sanat eserlerini barındıran kutsal mekânlar birçok kez yağmalandı. Amorion Hanedanı döneminde (820-867) tasvir kırıcı hareketin kesin olarak son bulmasıyla birlikte Bizans'ta siyasi faaliyetlerde hem aktörler hem de gündem farklı mecralara sürüklendi.²³

Konstantinopolis'te Politika ve Kadın

Bizans'a yükselme çağını yaşatan Makedon Hanedanı döneminde (m. 867-1025) çocuk yaşta taht varislerine vasilik etmek gerekçesiyle iktidarı ellerine geçirmek isteyen naipler İstanbul'da yeni siyasi gelişmelerin yaşanmasına neden oldular. Bizans tahtı için naiplik konusunda ilk sorun İmparator Aleksandros'un ölümü (ö. 913) dolayısıyla baş gösterdi. Tahtın tek yasal sahibi VII. Konstantinos Porfirogennetos henüz yedi yaşında bir çocuktur. Ona kimin naiplik yapacağı konusundaki sorun, patriğin başkanlığında bir heyet oluşturularak çözüldü. Bu heyetin dışında bırakılan İmparatoriçe Zoe Karbonopsina kanunen naipliğin kendine verilmesi gerektiğini belirterek muhalefet etti. Bunun üzerine naiplik heyeti ilk iş olarak İmparatoriçe Zoe'nin tutuklanması ve saçları kazıtılarak manastıra kapatılması kararını aldı. Patrik Mistikos, naipler heyetinin başında olmasına rağmen Bizans iktidarına bir askerinin sahip olmasının daha iyi olacağını düşünmekteydi. Bu maksatla Anadolu'da bulunan ordu komutanlarından Konstantinos Dukas'ı İstanbul'a davet etti. Patriğin gücünü abartmış olan Dukas, iktidara sahip olacağından emin biçimde İstanbul'a saraya geldi. Fakat İstanbul aristokrasisi patrik gibi düşünmüyordu. İhtiyatsız biçimde savunma tedbiri almayan Dukas daha saraya girer girmez direnişle karşılaştı. Çıkan çatışmada adamları ve kendisi katledildi. Dukas olayından kısa bir süre sonra naipliği araç olarak kullanıp Bizans tahtına sahiplenmek isteyen bir başka aday sınırların ötesinden kendini gösterdi. Bulgar Kralı Simeon ordusuyla İstanbul surları önünde kamp kurdu ve naipler heyetine haber göndererek amacının görüşmelerle sorunu çözmek olduğunu belirtti. Patrik Mistikos başkanlığındaki naiplik heyeti Kral Simeon ve iki oğlunu İstanbul'a davet ettiler. Sarayda ağırlanıp onuruna ziyafetler tertip edilen Simeon, ödenmemiş

olan haracın verilmesi ve kızlarından biriyle naiplik heyetinin vesayetindeki İmparator VII. Konstantinos'un evlenmesini istedi. Kralın amacı kayınpeder olarak Bizans İmparatorluğu üzerinde hak sahibi olmaktı. Bunun bilinmesine rağmen talepleri kabul edildi ve Bulgar kralı İstanbul'dan ayrıldı. İstanbul'da aristokrasi, ordu ve halk, Patrik Mistikos'a günden güne tepki göstermeye başladı. Dukas olayının azmettiricisi olarak zaten eleştirilen patrik, Bulgar kralına aşırı taviz vermekle suçlanmaktaydı. Kanun ve geleneklere bağlı İstanbul halkı meşruiyet konusunda da her zaman hassasiyet göstermekteydi. Patriğin, Makedon Hanedanı'na karşı düşmanca yaklaşımları meşruiyetin ihlali olarak görülüyordu. Patrik Mistikos'un başkanlık yapmakta artık yeterli olamayacağına hükmeden İstanbul aristokrasisinin etkili olduğu naiplik heyeti manastıra kapatılan İmparatoriçe Zoe'yi geri çağırdı ve patriği başkanlık görevinden azletti. Siyasetin dışına itilen Patrik Mistikos sadece dinî göreviyle yetinmek durumunda kaldı.

İmparatoriçe Zoe başkanlığındaki heyet yönetiminde her ne kadar başlangıçta Müslümanlara karşı kazanılan bir askerî zaferden dolayı başarılı görünse de Bulgarlarla yapılan savaşlar İstanbul'da siyasi durumu derinden etkiledi. 917 yılında Bulgarlara karşı yapılan savaş başarısızlıkla sonuçlanınca kara ordusu komutanı Leon Fokas ve donanma komutanı Romanos Lakapenos birbirlerini suçladı. Yenilginin esas sorumlusu Fokas olmakla birlikte İmparatoriçe ona duyduğu zaafın etkisiyle Romanos Lakapenos'u suçladı. Hatta saraya alınan Leon Fokas, İmparatoriçenin müşaviri yapıldı. Bu durum kamuoyunda tepkiyle karşılandı ve Fokas'ın on üç yaşındaki meşru İmparator VII. Konstantinos'u ortadan kaldıracağı ve tahta geçeceği dedikodusu yayıldı. İstanbul'da etkili olan kimi şahsiyetlerin ricasıyla meşru İmparator VII. Konstantinos'u korumak üzere donanma komutanı Romanos Lakapenos şehre davet edildi. Bu durumdan tedirgin olan İmparatoriçe Zoe, bütün üst düzey idarecileri ve komutanları toplantıya çağırdı. Toplantıda beklenilmeyen kararlar alındı ve İmparatoriçe Zoe'nin vesayetinin bittiği ilan edildi. Yeni bir naipler heyeti teşkil edildi ve heyette Patrik Mistikos ve komutanlardan Stefanos yer alırken Romanos Lakapenos dışlandı. Bu duruma tepki gösteren Lakapenos, donanmayla Mart 919'da Haliç'e demir attı. Kendisine bağlı birliklerle sarayı basarak darbeyi gerçekleştirdi ve naipler heyetini dağıtıp yönetime el koydu. Meşruiyetin Bizans halkı için ne kadar önemli ve hassas bir konu olduğunu çok iyi bilen Lakapenos doğrudan İmparator unvanını alamadı. Bunun yerine kendisini meşru İmparator VII. Konstantinos'un ve İmparatorluğun

²³ Bailly, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, s. 119-148.

hamisi (*basileopator*) ilan etti. Bir süre sonra da kızı Helena ile VII. Konstantinos'u evlendirdi ve imparatorun kayınpederi olarak vesayetini daha da pekiştirip kendisini ortak imparator ilan etti.²⁴ Artık I. Romanos Lakapenos'la (920-944) Bizans tarihinde yeni bir dönem başladı. Bundan sonra Bizans siyasetinin belirleyici aktörü askerî aristokrasi ve ordu oldu. İstanbul'da Bizans tahtına kimin oturacağına karar veren ve Bizans siyasetini sürükleyen askerî aristokrasi bu konumunu uzun süre muhafaza etti.

İmparator I. Romanos Lakapenos, Bizans tarihinin dirayetli ve başarılı hükümdarlarından biri oldu. İstanbul'da gerçekleştirdiği askerî bir darbeyle iktidara gelmişti, bir hükümet darbesiyle de tahtını kaybetti. Fakat bu darbeyi yapan ordu ya da aristokrasi değil bizzat imparatorun öz oğullarıydı. Yaşlanmakta olan İmparator Romanos kendisinden sonra oğulları Stefanos ve Konstantinos'u Bizans iktidarına sahip olmak için yeterli görmüyordu. Bu nedenle halefi olarak meşru İmparator VII. Konstantinos Porfirogennetos'u düşündü. Bu durumda kendilerini tehlikede gören kardeşler ortaklaşa hareket ederek 944'te darbeyle tahttan uzaklaştırdıkları babalarına keşiş elbisesini zorla giydirip onu Kınalıada'da manastıra kapattılar. Fakat Stefanos ve Konstantinos Lakapenos kardeşlerin hesabı tutmadı. İstanbul halkı ve aristokrasi meşruiyetten ayrılmadılar ve tahtın gerçek sahibinin VII. Konstantinos olduğu kararı şiddetle savunuldu. Stefanos ve Konstantinos tutuklanıp Kınalıada'ya babalarının yanına gönderildi. Böylece yıllarca vesayet altında kalan VII. Konstantinos Porfirogennetos en nihayetinde otuz dokuz yaşında tek başına Bizans tacına sahip oldu ve ölümüne (ö. 959) kadar hükümdarlık yaptı.

İstanbul'da Bizans tahtının naiplik yoluyla başka bir kudretli ele teslim edilmesinin bir örneği de 963 yılında gerçekleşti. İmparator II. Romanos, bu tarihte vefat edince İmparatoriçe Theofano iki küçük oğlu II. Basileios ve VIII. Konstantinos'la dul kaldı. İmparatoriçe çocuklarına naiplik olarak iktidarı yürütemeyeceğini kısa sürede anladı. Kendisi genç ve tecrübesiz olup Bizans siyasetinin inceliklerini kullanabilecek ehliyetinde değildi. Theofano, bir koruyucuya, kendisine ve çocuklarına zarar vermeyecek ve onların haklarını gözetecek dirayetli birine ihtiyacı olduğunun bilincine varacak kadar da zeki idi. Dönemin güçlü devlet adamlarından ve sarayda nüfuz sahibi olan hadım Iosef Bringas naipliğin kendine verilmesi için imparatoriçeyi etkilemeye çalıştı. Fakat Theofano, o günlerde Müslümanlardan Girit'i alarak

Bizanslıların kalbini de fethetmiş olan meşhur General Nikeforos Fokas'ı naiplik olarak seçti ve onu başkente davet etti. Bu seçime karşı çıkan Bringas bir grup aristokratın da desteğiyle generali tutuklatmaya kalkıştıysa da başarılı olamadı. Girit fatihi Nikeforos'a sadece aristokrat kesimler değil, aynı zamanda İstanbul halkı da büyük destek verdi. Fakat buna rağmen Bringas şiddetle direndi. 14 Ağustos'ta İstanbul'a giren Nikeforos Fokas iki gün boyunca kanlı sokak çarpışmaları yaparak direnişi kırabildi ve 16 Ağustos'ta Ayasofya'da taç giydi. Bir süre sonra da İmparatoriçe Theofano ile aralarındaki yaş farkını dikkate almaksızın evlendi ve böylece iktidarında bir meşruiyet sorununun yaşanmasını önlemiş oldu. Nikeforos Fokas, hükümdarlığı boyunca büyük askerî başarılarla imza attı, komşularına karşı büyük zaferler kazandı. Fakat bu başarılarına rağmen halk tarafından sevilen bir hükümdar olmadı. Devletin kaderini ordunun çıkarlarına bağlayan bir yönetim anlayışını benimsemiş olan Fokas, büyük askerî seferlerinin masraflarını vergi yükünü ağırlaştırarak çıkartmak istedi. İmparatorun askerî rejimi halkı bunaltınca 967'de öfke sokaklara taşı ve İstanbul halkı uygulanan ağır vergi politikasını protesto etmek için caddeleri ve meydanları doldurdu. Halkın isyanının tehlikeli boyuta ulaşması güçlükle önlenemedi. Ortam yatışınca Nikeforos, protestolar sırasında hayatına kastedildiği bahanesiyle bir kadın ve kızını diri diri yaktırdı. Bu, İstanbul halkına taşkınlık yapmamaları için bir gözdağı idi. Bununla birlikte hayat pahalılığının günden güne ağırlaşması ve paranın ayarıyla sıkça oynanması karşısında halkın yönetime olan tepkisi sürekli canlı kaldı. Nikeforos Fokas yönetiminin sonunu getiren halkın nefreti değil, yakın arkadaşı Ioannes Tzimiskes ve eşi Theofano'nun ihanetleriyle gerçekleşen saray darbesi oldu.²⁵

Ordu komutanlarından Ioannes Tzimiskes başarılarıyla dikkat çeken ve sevilen bir asker idi. İmparatoriçe Theofano bu komutanla karşılaşınca ona âşık oldu. Ioannes Tzimiskes de imparatoriçenin ilgisini karşılıksız bırakmadı. Durumdan şüphelenen Nikeforos, Tzimiskes'i çeşitli bahanelerle görevler verip İstanbul'da uzak tutmaya, görevli olmadığı zamanlarda da Kadıköy'de bir köşkte ikamet etmesini sağlamaya çalıştı. Fakat Ioannes Tzimiskes ve Theofano, devlet görevlisiyken Nikeforos tarafından atılan kimi muhalif komutanlar ve saraydaki hadım görevlilerinin yardımlarıyla imparatora karşı ustaca bir suikast planı hazırladılar. 10 Aralık 969 gecesi Kadıköy'den adamlarıyla

²⁴ Konuyla ilgili geniş bilgi için bkz. Brehier, *Vie et Mort de Byzance*, s. 134-137.

²⁵ Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 271-272.

bugün Sirkeci'de bulunan Saray limanına gizlice gelen Tzimiskes, imparatoriçenin dairesine sızdı ve odasında hiçbir şeyden habersiz uyumakta olan Nikeforos Fokas'ı öldürdü. Sabah İstanbul'da haber duyulduğu zaman halk kalabalık gruplar hâlinde sarayın önünde toplandı. Bizanslılar nefret ettikleri Nikeforos'un öldürülmesinden memnuniyetlerini Ioannes Tzimiskes lehine yaptıkları tezahüratla gösterdiler. Bizans iktidarı son on yıl içinde ikinci defa bir ordu komutanının eline geçmiş oldu. Fakat Ioannes Tzimiskes'in imparator olarak taçlanması konusunda Patrik Pluektos iki önemli engel koydu. Patrik, Tzimiskes'in Theofano ile evlenmelerine müsaade etmeyeceğini ve Theofano'nun cinayete ortak olmasından dolayı bir daha İstanbul'a dönmek üzere sürgüne gönderilmesini istedi. İkinci olarak da Tzimiskes'in cinayet günahından arınması için Nikeforos'un öldürülmesine karışanların idam edilmesi gerektiğini ileri sürdü. Ioannes Tzimiskes'in iktidar hırsı aşkına galip geldi ve iktidarı paylaşmayı düşünmediği Theofano'ya rahibe elbisesi giydirerek Kınalıaa Manastırı'na kapattırdı. Patriğin ikinci şartı için de adamlarından bir kısmını feda etmekten çekinmedi. Tutuklanan bazı işbirlikçileri sabık imparatorun katilleri olarak yargılanıp idam edildiler. Böylece günahları bağışlanan Ioannes Tzimiskes, 969 Noel günü Ayasofya'da Patrik Pluektos'un elinden imparatorluk tacını giydi. Ioannes Tzimiskes özellikle İstanbul halkının imparatorluk yönetimine güven duyması ve desteğini sürekli sağlaması için popülist icraatlara sıkça başvurdu. Uzun zamandır süren kıtlığın onun zamanında bitmesi kendisi için ayrı bir şans oldu. Patriğin tavsiyesi ile şahsi servetinden kıtlıktan zarar görenlere dağıttırdı. Üsküdar'da cüzamlılar için bir hastane açtırdı ve kendisi burayı sıkça ziyaret ederek hastalarla bizzat ilgilendi. Böylece kısa süre içerisinde halkın nazarında eli kanlı katil imajının yerini müşfik ve halkını her şeyin üstünde tutan imparator imajı aldı. İmparator Ioannes Tzimiskes'in şu sözleri onun izlediği siyaset ve yönetim tarzındaki ilkelerini yansıtmaktadır: "Ben hayatta iki kudret tanıyorum: Papazlık ve imparatorluk. Dünyanın yaratıcısı, bunlardan birine ruhlarla ilgilenmeyi, ikincisine ise vücutlar üzerinde hâkimiyet tevdi etmiştir. Her iki kudret herhangi bir zarara uğramadığı takdirde dünyada huzur ve refah hâkim demektir."²⁶

Asker imparatorlar Nikeforos Fokas ve Ioannes Tzimiskes'in hükümdarlıklarında Bizans tacının yasal varisleri olan II. Romanos'un oğulları; Basileios ve Konstantinos resmî törenlerde gözüken ikinci plandaki

aktör durumundaydılar. 976 yılında Ioannes Tzimiskes aniden ölünce iktidara geçebilecek onlardan başka kimse bulunmuyordu. Kardeşlerden Konstantinos, dünyevi zevkler peşinde koşan ve taht hırsı olmayan bir tabiata sahipti ve ağabeyi Basileios'un tek başına imparatorluk yetkilerini kullanmasına itiraz etmedi. Böylece Bizans'a ikinci altın çağını yaşatan II. Basileios'un (976-1025) kırk dokuz yıllık saltanatı başladı. Başlangıçta II. Basileios, amcası ve sarayın Başmabeyincisi hadım Basileios Lakapenos'un himayesi ve tecrübesi sayesinde imparatorluğu yönetti. Fakat yaşlı devlet adamı Lakapenos, evladı olarak gördüğü II. Basileios'u yönetimde âdeta gölgede bıraktı ve her alanda kararlar alıp uygulayan tek otorite hâline dönüştü. İmparator bu duruma uzun süre sessiz kaldı ve devlet yönetiminde tecrübe kazanmayı sabırla bekledi. Bu arada amcasının etkisiyle ordunun üst düzey komutanlarından Bardas Skleros'un darbe yapacağını düşünerek onu Mezopotamya bölgesine askerî vali atadı. Amacı bu komutanın yaratabileceği tehdidi İstanbul'dan uzakta tutabilmektir. Fakat Bardas Skleros, Anadolu'ya geçince ordu onu imparator ilan etti ve Bardas Skleros başkent İstanbul'a yöneldi. Bizans başkentinde asiye durdurabilecek yeterli kuvvet bulunmuyordu ve durum II. Basileios açısından nazik görünüyordu. Başmabeyinci Lakapenos, daha önce isyan ederek gözden düşmüş olan Bardas Fokas'ı asi Skleros'a karşı kullanmayı düşündü. Fokas, imparatora sadakat yemini ettikten sonra deniz yoluyla Suriye'ye gitti ve oradan Anadolu'ya geçerek kuvvetli bir ordu topladı. İstanbul'u sıkıştırmakla meşgul olan Bardas Skleros kendisine yönelik tehdidin Anadolu'dan geldiğini görünce İstanbul surları önünden ayrılmak zorunda kaldı. 980 yılında Amorion yakınlarında Fokas, Bizans tahtının peşinden koşan Bardas Skleros'u ağır yaralayınca asinin ordusu dağıldı. Bu şekilde II. Basileios, ordunun kendisine karşı düzenlediği darbeden kurtulabildi. Beş yıl sonra imparator, iktidarını paylaşmak zorunda kaldığı amcası hadım Basileios Lakapenos'tan da kurtulma fırsatını yakaladı. Geçen zaman zarfında II. Basileios, orduya hükmeden askerî aristokrasiyi kendine bağlamayı başardı. İstanbul'da sivil makamları elinde bulunduran aristokrasi de onun sadık destekçileriydi. Kiliseyle de imparatorun ilişkileri üst düzeydeydi. Devlet idare mekanizmasında ve dışişlerinde tüm dizginler artık imparatorun elindeydi. Lakapenos ise kendinden emin biçimde imparatora çocuk muamelesi yapmaya devam etmekte ve işleri tek başına keyfince yürütmekteydi. Hatta iktidara geçmesi için Bardas Fokas'la gizlice haberleşip planlar yapıyordu. Bu arada Başmabeyinci Lakapenos'un üzerine geçirdiği

26 Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 272.

10- İmparator Marcellus Leo anıtı (Gouffier)

servetler dolayısıyla İstanbul kamuoyunda büyük memnuniyetsizlik de oluştu. İmparator II. Basileios bu fırsatı kaçırmadı, Basileios Lakapenos'un sarayı bir sabah imparatorluk kuvvetlerince sarıldı ve yaşlı mabeyinciye kimse sahip çıkmadı. Tutuklanan Lakapenos, İstanbul'a bir daha geri gelmemek üzere sürgüne gönderildi.²⁷

İmparator II. Basileios'un iktidarına yönelik daha tehlikeli darbe girişimleri de yaşandı. 986 yılında Bulgarlar karşısında Bizans imparatorluk kuvvetleri mağlup olunca, bu durumu tahtı ele geçirmek için kullanmak üzere Bardas Skleros bir kez daha isyan etti. Müslümanlardan da yardım alan Bardas Skleros, Anadolu'da devlet için tehlikeli hâle gelince daha önce onun isyanını bastırılmış olan Bardas Fokas bir kez daha Anadolu'ya ona karşı gönderildi. Fakat o son dönemlerde kendisine yapılan ithamlardan dolayı gizlice geliştirdiği husumetle hareket ederek, imparatorluk karşısına ikinci bir asi olarak çıktı. Anadolu'da kendisini destekleyen birlikler Fokas'ı imparator ilan ettiler. Fokas bir tertiple anlaşma süsü vererek diğer asi Skleros'u tutuklattı. Böylece o tek rakip olarak, II. Basileios'u devirmek üzere kalabalık ve güçlü bir orduyla İstanbul'a doğru yürüdü. Yolda ordusunu ikiye ayıran Fokas, ordunun yarısını Üsküdar'da mevzilendirdi diğer yarısıyla Çanakkale'ye giderek oradan Trakya'ya geçmeyi ve İstanbul'u hem kara tarafından hem de Üsküdar üzerinden zorlamayı planladı.

²⁷ Brehier, *Vie et Mort de Byzance*, s. 150-151.

İmparator II. Basileios'un İstanbul'u ve tahtını savunmak için emrinde yeterince kuvvet bulunmuyordu. Gerçi donanma Haliç'teydi, ama mevcut komutanların da Bardas Fokas ile işbirliği içerisine girmeleri muhtemeldi. Bu durumda Bizans İmparatoru dış yardım aramak zorunda kaldı. Kiev Rus Prensi Vladimir'e müracaat ederek yardımcı kuvvet istedi. Vladimir yardım talebini, imparatorun kızı Anna'yı kendisine eş olarak vermesi şartına bağladı. Bu şart Bizans iç ve dış siyasetinde köklü bir değişim anlamına geliyordu. Şimdiye kadar kutsal ve herkesin üzerinde kabul edilen hanedan mensubu bir prensesin bir barbara verilmesi görülmuş bir şey değildi. Çaresiz durumdaki İmparator, Vladimir'in üç hanımı ve sayısız odalığı bulunmasını bile bile bu şartı kabul etti. Rus prensi 6.000 kişilik bir yardımcı kuvveti İstanbul'a ulaştırdı. 989 Şubat'ında imparator, kendi muhafız birlikleri ve Rus askerleriyle bir gece Üsküdar'a gizlice çıkarak Bardas Fokas'a bağlı kuvvetlere ani bir baskın yaptı. Asi askerlerin çoğu kılıçtan geçirildi. Çanakkale yakınlarında Bardas Fokas'ın komutasındaki asi kuvvetlerle yapılan savaş imparatorun başarısıyla sonuçlandı ve asi Fokas öldürüldü. İmparator II. Basileios en tehlikeli rakibinden bu şekilde kurtuldu fakat kurtuluşunu borçlu olduğu Rus Vladimir'e kızını vermekte tereddüt ediyordu. İstanbul kamuoyu böyle bir evliliği skandal olarak nitelerken kilise de bu nikâha hiç hoş bakmıyordu. Bu sürünceme karşısında tepki gösteren Vladimir, Kırım civarında Bizans nüfuz alanına baskınlar

yapınca Prenses Anna, Kiev'e gönderildi. Bu tür temaslar ve diğer yakınlaşmalar sonrasında Kiev Prensiği'nin Hristiyanlaşması İstanbul'un dinî bakımdan nüfuz alanını genişletmek gibi bir sonucu da oldu.²⁸

Konstantinopolis'te İmparatorlar ve Aristokratlar

Bizans iktidarında artık durumunu sağlamlaştıran II. Basileios, bundan sonraki dönemde hem içte hem de dışta büyük başarılar ve zaferler kazandı. İmparatorluk onunla muazzam bir yükselme devri idrak etti. Bu başarının faktörlerinden biri de İmparator II. Basileios'un başta İstanbul'daki aristokratlar olmak üzere ülkedeki aristokrasiye karşı izlediği siyasettir. Anadolu'da büyük topraklara sahip olan aristokratların emirlerinde binlerce kişiyi çalıştırmaktaydılar. Skleros ve Fokas'ın isyanları sırasında bu aristokratlardan birçoğu asileri destekledikleri için imparatorluk yönetimi zor anlar yaşamıştı. II. Basileios türlü bahanelerle bu aristokratların mallarını birer birer müsadere ederek hazineye kattı. Bu şekilde maliyeyi güçlendirirken potansiyel tehditleri de bertaraf etmiş oldu.

İstanbul aristokrasisi sahip oldukları makamlara göre sivil ve asker olmak üzere iki grupta mütalaa ediliyordu. Sivil aristokratların birçoğu İstanbul'da ikamet edip çeşitli unvanlarla devlet makamlarını ellerinde tutarlarken onların zenginlik kaynakları olan toprakları Anadolu ya da Balkanlar'daydı. Bunlar iktidarla ilişkilerinde sürekli kendi çıkarları lehine imtiyazlar elde etmeye uğraşıyorlar ve vergi muafiyetleri talep ediyorlardı. Ordu ve donanmada komutanlıkları ellerinde bulunduran askerî aristokratlar ise askerî sınıf lehine düzenlemeler istiyorlardı. İmparator II. Basileios her iki aristokrat zümre arasında ustaca bir denge sağlarken, özellikle sivil aristokrasinin mali ayrıcalık taleplerini kabul etmedi ve vergi yükünün askerî aristokrasi üzerine yıkılmasına engel oldu. Diğer taraftan ülke genelinde devlete asker sağlayan küçük arazi sahibi köylüyü, koruyucu tedbirler aldı. Büyük arazi sahibi aristokratların ve kilisenin küçük arazisiz olan köylülerin topraklarını yutmalarına izin vermedi. Bizans vergi sisteminde eskiden beri uygulanmakta olan sisteme göre köylülerden biri vergisini ödeyemezse komşuları bu vergiyi ödemekle yükümlü tutuluyorlardı. Bu usulde değişiklik yapan II. Basileios, küçük toprak sahibi köylünün ödeyemediği vergiyi büyük arazi sahibi olan aristokratların ödemesini emretti. Bu durumu İstanbul aristokrasisi Patrik Sergios'un da katılımıyla protesto etse de imparator aldığı

11- İmparatoriçe Zoe (Ayasofya)

karardan dönmedi. Böylece imparatorluk yönetimi hem vergilerin düzenli biçimde hazineye akmasını sağladı hem de her zaman için güçlü bir devlet ordusunu sahip oldu. II. Basileios'un başarısının arkasında bulunan en önemli faktörlerden biri şüphesiz aristokrasi arasında dengeyi gözetmekle birlikte askerî aristokrasiye daha fazla dayanması ve askerî sistemin temeli sayılan küçük arazi sahibi köylüyü korumasıydı.²⁹

XI. yüzyılda Bizans siyasetinde hem iç gelişmeler hem de dış gelişmeler bakımından çok önemli değişimler yaşandı.³⁰ Öncelikle 1025'te II. Basileios'un ölümü İstanbul'da siyasetin altüst olmasına yol açtı. İmparatorun hiç çocuğu yoktu ve hanedanın tek erkek temsilcisi olarak on yıllardır ağabeyinin gölgesinde varlığı hissedilmeden yaşayan VIII. Konstantinos (1025-1028) Bizans tahtına çıktı. Silik bir şahsiyet olan Konstantinos, devleti idare etmekten çok temsil etmekle yetindi ve idari işleri

²⁹ Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 284-285, 296.

³⁰ *Mikhail Psellos'un Khronographia'sı*, haz. Işın Demirkent, Ankara 1992. Bu yüzyıldaki siyasi gelişmeler için önemli bir kaynaktır.

²⁸ Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 282-283.

ileri gelen devlet adamlarına bıraktı. İmparator son günlerinde kendisinden sonra tahta oturacak oğlu olmadığından kızlarından birini evlendirerek veliaht belirleme yolunu tercih etti. Artık bundan sonra Bizans siyaseti ve iktidarında kadınlar daha etkin olarak rol oynayacaklardı.³¹ Sivil aristokrasinin temsilcilerinden biri olan İstanbul Eparkhosu (Valisi) Romanos Argyros'la kızı Zoe'yi evlendirdi. İmparatorun ölümünden sonra İstanbul'da taç giyen III. Romanos (1028-1034) sivil aristokrasinin etkisiyle Bizans'ı derinden etkileyen kararlar aldı. Büyük arazi sahibi zenginleri daha da zengin edecek uygulamalar yaparak, aristokratların ödenmeyen vergileri tanzim etme yükümlülüğüne son verdi. Bu karar küçük arazi sahiplerinin ağır vergileri ödeyemeyince topraklarını aristokratlara satmalarına ve kendi arazilerinde topraksız ırgatlar konumuna düşmelerine sebep olduğu gibi onlar artık devlete asker de sağlayamadılar. Devlet ordusu sisteminden mecburen ücretli ordu sistemine dönmek gerekti. İstanbul'da sivil aristokrasinin hamisi gibi hareket eden Romanos Argyros'un iktidarı çok uzun olmadı. Sarayda hazırlanan bir entrika hem imparatorun hayatına mal oldu hem de iktidar değişti. İmparatoriçe Zoe, yaşlanmakta olan Romanos'a ilgisini kaybetti ve sarayda hadım görevlilerden Ioannes Orfanotrofos'un entrikasıyla tanıştığı hadımın kardeşi Mikhael'e âşık oldu. Sarayda Romanos Argyros bir cinayete kurban gitmesine rağmen entrikanın ustaca hazırlanmış olmasından dolayı olsa gerek kimseden bir itiraz gelmedi ve Zoe, Mikhael'le evlenerek Bizans tacını ona sundu. İmparator IV. Mikhael (1034) mevcut hükûmet uygulamalarında bir değişiklik yapmayarak sivil aristokrasi ve senato üyelerini memnun etme siyaseti takip etti. Fakat onun ve amcası Ioannes Orfanotrofos'un kişisel çıkarlarını gözetmeleri ve akrabalarına devlet hazinesini âdeta soydurtmaları halkın tepkisini çeken icraatlarıydı. Ölümü üzerine sarayda ipleri ellerinde tutan hadım Ioannes, Zoe'nin bu defa yeğenlerinden Mikhael Kalafates ile evlenmesini sağladı. V. Mikhael Kalafates (1041-1042) ilk iş olarak amcası hadım Ioannes'i sürgüne gönderdi. İcraatlarıyla İstanbul'da herkesi darıltmış olan Ioannes için kimse kılını bile kıpırdatmadı. Bundan aldığı cüretle V. Mikhael, İmparatoriçe Zoe'yi manastıra kapatınca hiç beklemediği bir tepkiyle karşılaştı. Zoe gibi kişilik yönünden çok saygın görülmeyen biri bile söz konusu olsa yasa, gelenek ve teamüllere vazgeçilmez değerler olarak sıkı sıkıya bağlı İstanbul halkı, aristokrasisi ve

kilise birleşti. Hanedana sadakat duygusuyla hareket eden İstanbul'daki tüm güç odakları, alt tabakadan gelerek Bizans tahtına çıkma şansını yakalamış olan Mikhael Kalafates'in bir imparatoriçeyi hiçe saymasının bedelini ona ağır ödedi. Tahttan atılan Mikhael'in gözlerine mil çekildi. Darbe sonrası Bizans iktidarı bir süre İmparatoriçe Zoe ve Theodora'nın ortak yönetiminde kaldı. Fakat aralarındaki geçimsizlik kısa sürede yeniden bir imparator bulmanın gerekliliğini ortaya koydu. Yine evlenmek yoluyla iktidarı belirlemekten başka çözüm bulunamadı ve izdivaç tutkunu Zoe, İstanbul'un sivil aristokrat senatörlerinden IX. Konstantinos Monomahos'a (1042-1055) nikâh kıyarak onu Bizans tahtına çıkardı.³²

Bizans IX. Konstantinos ile birlikte yönetimde istikrarı sağladı fakat sivil aristokrasiden gelen Monomahos, büyük arazi sahibi asiller lehine imtiyazlar tanımaya devam etti. Mali ve idari birçok imtiyaz elde eden aristokrasi günden güne feodal olarak güçlenirken köylü ve alt sınıfların durumları ağırlaşıyordu. Vergi yükü fakirlerin üzerine daha fazla bindirilirken devlet hazinesi yeterli geliri elde edemiyor ve askerî sistem de büyük bir çöküş yaşıyordu. İmparator IX. Konstantinos döneminde kendisinin de senatör olması dolayısıyla sivil aristokrasi arasında senatör sayısının artması şaşırtıcı olmadı. Fakat VII. yüzyıl öncesinde Romalı geleneklerin hâlâ etkili olduğu dönemde son derece işlevsel olan, İstanbul'da siyasi karar ve icraatların yapılmasında bir aktör konumunda bulunan Bizans senatosu, sonraki devirlerde niteliğinden çok şey kaybetmişti. Zamanla imparatorun bir danışma meclisi hâline dönüşmüştü. Bununla birlikte devlet kadrolarına tecrübeli adamlar sağlaması ve karşılaşılan sorunlara siyasi çözümler bulması bakımlarından Bizans senatosu İstanbul'da saygın bir kurum olarak kabul ediliyordu. Oysa Makedon Hanedanı döneminde imparatorların mutlak egemenliğinin parıltısı altında silikleşen senato artık sadece sembolik bir anlamı olan kurum hâline geldi. Son iki asırdır genelde sivil aristokratların senatör unvanını taşıdıkları ve bu unvanın onursal olmaktan başka bir anlamının kalmadığı görülmektedir. Başkentte sivil aristokrasiye mensup imparatorlar egemen oldukça İstanbul'da sivil memuriyetleri elinde bulunduran herkese senatör olmanın yolu da açıldı. Senatör sayısında olağanüstü artış olurken senatonun yönetim ve siyasetteki ağırlığı bu artışa paralel olarak güçlenmedi. Senato önemsiz ve dekoratif bir görünüme büründü.

XI. yüzyılda Bizans İmparatorluğu'nda tüm

³¹ Barbara Hill, *Bizans İmparatorluk Kadınları: İktidar, Himaye ve İdeoloji*, çev. E. Gökteke Tut, İstanbul 2005.

³² Hill, *Bizans İmparatorluk Kadınları*, s. 51-52.

dengeleri değiştiren gelişmelerden biri de hiç şüphesiz kiliseler arasında yaşanan büyük ayrılıktır. İstanbul Patrikliği ve Roma Papalığı arasında öteden beri bir üstünlük mücadelesi yaşanmaktaydı. Bu mücadele onların zaman zaman içerisine düştükleri dinî konulardaki anlaşmazlıkları zmelerini engelliyordu. Özellikle Hristiyan ilahiyatındaki “Kutsal Ruh”un niteliği onların arasındaki en büyük anlaşmazlık konusuydu. 1054 yılında anlaşmazlığı zmlenmek için İstanbul’a gelen Papalık elçileri yaptıkları görüşmelerden olumlu bir sonuç alamadılar. Anlaşmazlıktan İstanbul Patriği’ni sorumlu tutarak Ayasofya’nın mihrabına Patrik Kerullarios ve İstanbul Kilisesi’ni aforoz eden bir yazıyı bırakıp gittiler. Buna karşılık Kerullarios da papa ve Roma Kilisesi’ni sapkın sayarak aforoz etti. Büyük Schisma yani ayrılık olarak adlandırılan bu olayla Hristiyan dünyası Ortodoks ve Katolik olmak üzere bir daha birleşmemek üzere ikiye ayrılmış oldu. Ortodoksluk kısa sürede Bizans halkı için en önemli değer hâline geldi. Ortodoks inanca sahip olmak sadece İstanbul halkı için başta imparator ve patrik olmak üzere en st kademededen en alttaki köleye kadar insanların varlıklarını anlamlandıran olgu olarak görüldü. Bizanslılar için insan olarak yaşamalarının, var olmalarının sebep-i hikmeti Ortodoksluk idi. İşte bu prensip yani Ortodoks olmak ve Ortodoks inanç doğrultusunda siyaset yapıp hkmet sürmek artık Bizans için vazgeçilmez bir değerdi.³³

Konstantinopolis’in Yabancı Aktörleri: Peçenekler, Selçuklular ve Haçlılar

XI. yüzyılın bir diğer önemli gelişmesi Anadolu’ya Türk akınları ve yerleşmesinin başlamasıdır. 1030’lu yıllarda doğu sınırlarında görülen Selçuklu Türkleri kısa zaman zarfında düzenledikleri büyük akınlarla Anadolu’da Bizans hkimiyetine ağır darbeler vurdular. Sivil aristokrasiden gelen imparatorların izledikleri siyasetin kötü etkileri Türk akınlarıyla birlikte kendini gösterdi. Askerî aristokrasinin ihmal edilmesi ve devlete asker sağlayan kk arazi sahibi köylülerin feodalleşmiş (tefur hâline dönmüş) aristokrasinin mülklerinde ırğat konumuna gelmeleri, Bizans askerî sistemini okertmişti. Bizans imparatorluk yönetiminin etkisini yitirmiş bu askerî yapıyla, imparatorluk için hayati önemi bulunan Anadolu’yu Türklere karşı savunması mümkün görünmüyordu. Bu çaresiz durum

karşısında İstanbul’da zm olarak siyaset değişikliğine gütmek gerekti. İmparatorluğu ancak asker kökenli bir aristokrat kurtarabilirdi. Bu zorunluluk ve çaresizlik ordunun saygın generallerinden ve Anadolu aristokrasi sınıfından Romanos Diogenes’i iktidara taşıdı. İmparator X. Konstantinos Dukas (1059-1067) ldğnde oğulları ocuk yaştaydılar. İmparatoriçe Eudoksia naip olarak çocukları adına hüküm sürmek istedi. Fakat artık devlette askerî yönü ağır basan kudretli bir yönetimin kurulmasını isteyen askerî aristokrasinin muhalefeti daha etkili biçimde sesini yükseltiyordu. Bu muhalefete Patrik Ksilifinos da katılınca imparatoriçe gerçeği kabul etmek zorunda kaldı ve General Romanos Diogenes’le evlendi. Böylece uzun bir aradan sonra Bizans tahtına yine asker kökenli bir imparator oturdu. Romanos Diogenes (1068-1071) samimiyetle durumu düzeltmeye çalıştı. Fakat askerî ve mali sistem o kadar değişmiş ve sivil-asker aristokrasi arasındaki denge o denli bozulmuştu ki kısa sürede bu olumsuzlukları giderecek siyasi zmler üretebilmenin imkânı yoktu. 1071’de Malazgirt’te Bizans’ın uğradığı mağlubiyet Anadolu’yu ebediyen Türklerin yurdu hâline getirirken İstanbul’da Bizans yönetiminde de bir kaos devrini başlattı. Bizans ordusunun generalleri birbiri ardınca iktidara gelebilmek için darbeler yaptılar. İstanbul’da tahta çıkabilmek için ayaklanan generallerin Türklerden askerî yardım almaları ve İstanbul’daki aristokrasi başta olmak üzere halkın bu duruma tepki göstermemesi yaşanan kaos ortamı veya Bizans’ın içine düştüğü zaafı izah edilebilir. Malazgirt sonrasında İstanbul’da ta giyen İmparator VII. Mikhael Dukas (1071-1078) yönetimine karşı darbe yapmak isteyen General Nikeforos Bruennios, Türklerden bir hayli yardım almıştı. 1077’de onun darbesi başarısızlıkla sonuçlandı ve gözlerine mil çekildi. Ertesi yıl General Nikeforos Botaniates, Türkiye Selçuklu Sultanı Süleyman şah’tan aldığı yardımıyla İstanbul’da ihtilali gerçekleştirdi ve Bizans tahtına oturdu. Fakat onun da imparatorluğu uzun sürmedi. İstanbul aristokrasinin geniş desteğini sağlayan Aleksios Komnenos başkente girmeyi başardı ve Botaniates’i devirdi.³⁴

İmparator I. Aleksios Komnenos (1081-1118) Bizans yönetiminde hem kendi hanedanını kurmayı başardı, hem de uzun sürecek bir istikrar dönemini başlattı. Komnenoslar ağının ilk dünya çapındaki büyük gelişmesi şüphesiz İstanbul’u da derinden etkileyecek olan Haçlı Seferleri’dir. Aleksios, Türklere karşı Batı Hristiyan

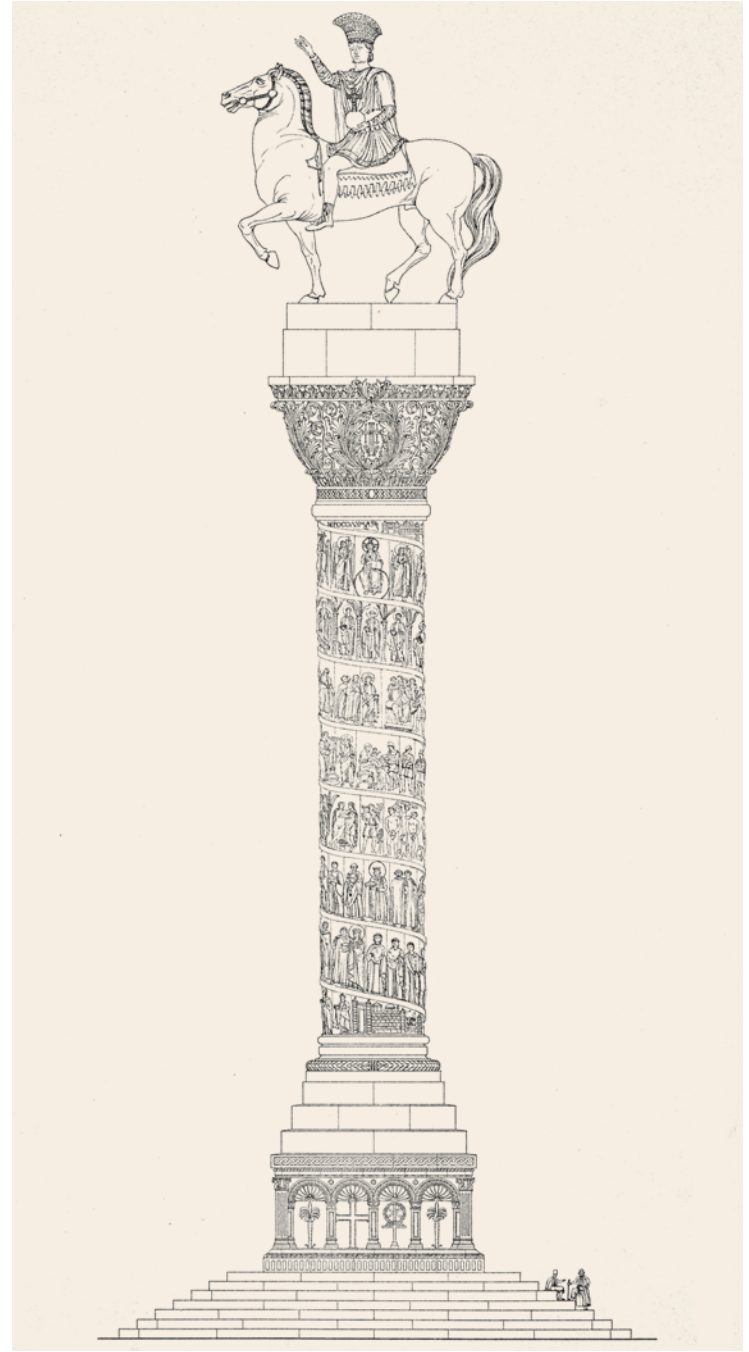
³³ Bizans’ın vazgeçilmez ideolojik değerleri için bkz. Helene Ahrweiler, *L’ideologie politique de l’Empire Byzantin*, Paris 1975.

³⁴ Jean-Claude Cheynet, *Pouvoir et Contestation à Byzance (963-1212)*, Paris 1996, s. 90, 352-355.

dünyasından yardım arama politikasını izledi. Onun yardım talebi çok farklı biçimde yankı buldu. Katolik Hristiyan dünyası Bizans'a yardım etmek yerine kutsal toprakları geri alma gerekçesine sığınarak Müslüman dünyasını Haçlı Seferi'yle işgal etmeye kalkıştı. Haçlı ordularının XI. yüzyılın sonlarında Bizans topraklarına ve Ortadoğu'ya gelmeleri bu coğrafyada büyük siyasi-askerî sonuçlar doğurduğu gibi zihinlerde ve değer yargılarında da muazzam ölçüde değişimlere yol açtı. Katolik Haçlılar Avrupa'da Bizans topraklarına girdikleri andan Antakya'da Bizans ülkesini terk ettikleri ana kadar Ortodoks Bizans halkına ağır baskı ve zulüm yaptı.

Haçlılar karşısında Bizans kamuoyunun duyduğu hayal kırıklığı ve öfke, Haçlı komutanlarının Antakya gibi kentleri Bizans'a teslim etmemeleri nedeniyle daha da büyüdü. İstanbul'daki Bizans halkı, Haçlılar karşısında daha farklı bir nedenle endişeye kapıldı. İlk Haçlıların Bizans başkentine gelmelerinden itibaren İstanbul'un zenginliği, ihtişamı ve büyüklüğü Haçlı kabul eden herkesi âdeta büyüledi. Böylesine güzel ve zengin bir şehre sapkın saydıkları Ortodoks Bizanslıların sahip olmaları Katolik Latinleri kışkırtıyordu. Latin Haçlılar arasında İstanbul'a sahip olma fikri daha ilk andan itibaren kendini gösterdi. Bunun bilincine varan İstanbul halkı kendilerini sürekli bir Haçlı tehdidi altında hissetti. İstanbul kamuoyunda duyulan bu korkunun boşuna olmadığı bir süre sonra anlaşılacaktı.

İstanbul'a sahip olma olgusu tıpkı Ortodoks olma gibi Bizanslılar arasında çok önceden hissedilen manevi bir değerdi. Bizanslı biri için İstanbul sıradan bir başkent ya da bir şehir değildi. O her şeyden önce doğru inanç olarak kabul ettikleri Ortodoksluğun merkeziydi. Varlıklarının biricik nedeni olan doğru imanın başındaki patrik İstanbul'da Ayasofya'da bulunuyordu. Kent kutsalı ve bu kutsal kenti tanrının annesi kabul ettikleri Hz. Meryem'in koruduğuna inanıyorlardı. Bizanslılara göre Hunlardan beri yüzyıllar boyunca birçok yabancı millet ve devletin İstanbul'u düşürmek için yaptıkları savaşlar, Hz. Meryem'in mucizeleri sayesinde Bizanslıların üstünlüğüyle sonuçlanmıştı. I. Konstantinos'tan beri büyük imar faaliyetleriyle muhteşem yapılarla donatılan, sarayları, kiliseleri, caddeleri, forumları, manastır ve eğitim kurumlarıyla göz kamaştırıcı, sağlam surlarıyla müthiş bir savunma sistemine sahip olan, her tarafından zenginlik fişkırıp, kalabalık ve zengin bir nüfus barındıran, tanrısal güçlerce korunan İstanbul'a sahip olma fikri Bizanslıların kimlik ve kişilikleriyle özdeşleşmişti. Ortodokslukları ve başkentlerine dokunulması onlar için yok olmakla aynıydı. Bizans kamuoyunda kutsallık arz eden işte bu iki

12- İustinianos Sütunu (Gurlitt)

değer, elbette Komnenoslar çağında İstanbul'da siyasetin de gözettiği vazgeçilmez değerler hâlinde görünüyordu.³⁵

Komnenoslar döneminin istikrarlı yönetimi, Komnenosların son büyük İmparatoru I. Manuel'in 1180'de vefatıyla çalkantılı bir hâl aldı. Manuel'in varisi olan II. Aleksios on iki yaşındaydı ve naipliği annesi İmparatoriçe Maria aldı. Antakyalı bir Latin olan Maria doğal olarak Latin taraftarı bir siyaset takip etti. Bu naiplik yönetiminde başta Venedikliler olmak üzere Latin tüccarlar çeşitli ayrıcalıklar elde ederek

³⁵ Ahrweiler, *L'ideologie politique de l'Empire Byzantin*, s. 60-67.

zenginleştiler ve İstanbul'daki Latin kolonisini güçlendirdiler. İmparatorluk ordusuna büyük sayıda Latin ücretli birlikleri istihdam edildi. Ayrıca tipik Batılı feodal gelenekten gelen Maria, sivil aristokrasinin feodal biçimde güçlenmesine de yardımcı oldu. İstanbul halkı, Maria ve Latin taraftarı yönetimine son derece tepkiliydi. Naiplik yönetimine muhalefet edenler Komnenos ailesinden Karadeniz tarafında valilik yapmakta olan Andronikos'u duruma el koymaya çağırdılar. Batı yanlısı siyasete karşı olup feodal aristokrasiye de düşman olan Andronikos Komnenos, 1182 ilkbaharında Kadıköy'e gelip kamp kurdu. Naiplik yönetimi karşı koymak istediye de İstanbul'daki donanma Andronikos'tan yana tavır alınca darbe başarıya ulaştı. Naiplik yönetiminden kurtulmanın coşkusuyla ve Latinlere duyulan kinin ateşiyle İstanbul'da halk şimdiki Sirkeci-Unkapanı arasında bulunan Latin mahallelerine saldırdı. Mayıs 1182'de İstanbul'da korkunç bir Latin kıyımı gerçekleşti ve Latinlerin servetleri yağma edildi. Bir süre sonra sevinç çılgınlıkları arasında İstanbul'a giren I. Andronikos Komnenos önce naip sıfatıyla yönetimi ele geçirdi. Bizans'ta alışkanlık olduğu üzere naiplik taçlanmak için bir araçtı ve o da bir yıl sonra taçlanarak imparatorluk tahtına oturdu. I. Andronikos Komnenos (1183-1185) siyasetini ölçsüz bir şiddet uygulamasına dayandırdı. Kendi kudretini sınırsız kabul eden Andronikos, özellikle feodal aristokrasinin İstanbul'da gücünü kırabilmek için en zalimane yöntemlere yöneldi. İnfazlar ve suikastlar birbirini izledi. Devlet memuriyetlerinin parayla satın alınması usulünü kaldırarak aristokrasinin devlet kademelerine sahip olmasının önünü kapamaya çalıştı. Onun bu tedhiş, zulüm ve şiddete dayalı siyasetine İstanbul halkı daha fazla dayanamadı. Kısa bir süre önce kurtarıcı olarak alkışladıkları Andronikos'a karşı büyük bir halk ayaklanması patlak verdi ve Eylül 1185'te isyan eden İstanbul halkı İmparator I. Andronikos'u sokak ortasında linç ederek devirdi.³⁶

İstanbul'daki feodal aristokrasi Bizans iktidarını Angeloslar Hanedanı'nın ellerine bıraktı. Bu dönemde (m. 1185-1204) de başkent İstanbul'da saray entrika ve darbeleri, tahtın el değiştirmesi için ihtilaller birbirini izledi. İktidar hırsıyla hareket eden II. Isaakios ve oğlu IV. Aleksios'un İstanbul'da yürüttükleri mücadele başarısızlıkla sonuçlanınca ülke dışından yardım arayışına girdiler. Bu sırada amacından sapmış olan ve Zara'yı kuşatmakla meşgul durumdaki IV. Haçlı ordusuna ulaşan Aleksios, kendisinin Bizans tahtına çıkmasına

yardımcı olunması hâlinde Haçlılara çok büyük vaatlerde bulundu. Haçlılar elde edecekleri servetlerin hayaliyle İstanbul önlerine geldiler. Bilindiği üzere Bizans'taki taht mücadelesi İstanbul'un Latinler tarafından işgali sonucunu doğurdu.³⁷

İstanbul'un Latinlerce işgali ve Bizans İmparatorluğu'nun dağılması Ortodoks Hristiyanların düşünce dünyalarında silinmez izler bıraktı. Ortodoks-Katolik ayrımı artık geri dönülmez olarak kesinleşti. Ortodoks Bizanslılar için Katolik Latinler, Müslüman Türklerden daha zalim ve korkunç düşmanlar idi. İstanbul'un Katoliklerin eline geçmesi Bizanslılar için kıyametle eş değerdii. Tanrı'nın kutsadığı şehir kirletilmiş, varlıklarının nedeni olan inançlarının kutsal mabetleri ellerinden alınmıştı. Öyle ki Bizanslılar artık güneşin bile doğmayabileceğine inanıyorlardı. Varlıklarını, inançlarını, kimliklerini koruyabilmek, doğru inancı kutsal yurdunda yeniden ihya ederek Tanrı'nın takdirini kazanmak onlar için artık vazgeçilmez kutsal bir hedef oldu. Bu hedefe de "Megali İdea" (Büyük Ülkü) denildi. Maddi ve manevi tüm güçlerini seferber ederek İstanbul'u Latinlerden kurtarıp "Megali İdea'yı" gerçekleştirmek artık Bizans siyasetinin ana hedefi idi.³⁸

İstanbul, Latin işgalinden kurtarıldığında (1261) devletin başında çocuk yaşta bir Laskaris ve onun adına naip olarak devlete hükmeden Mikhael Palaiologos vardı. Bizans siyasi yaşamında sıkça karşılaşılan hadise yine vuku buldu. Şehrin kurtarılışının coşkusu içerisinde küçük Laskaris kör edilip tahttan uzaklaştırılırken VIII. Mikhael Palaiologos (1261-1282) kurtarıcı imparator olarak taçlandı. Laskarislerin hunharca iktidardan uzaklaştırılması siyaseten elbette tepkiyle karşılandı, özellikle Patrik Arsenios imparatoru aforoz edip ona açıkça karşı çıktı. Arsenios, imparatorluk yönetimi tarafından görevinden azledildi fakat İstanbul'da Arseniosçu küçük ama sert bir muhalefet uzunca bir süre varlığını devam ettirdi. Palaiologoslar döneminde Bizans siyasetinin ana temasını "union" yani Ortodoks ve Katolik kiliselerinin birleştirilmesi meselesi teşkil etti.

İmparatorluğu Kurtar(a)mayan Siyaset: Konstantinopolis'in Düşüşü

İstanbul'un kurtarılıp Bizans İmparatorluğu'nun yeniden ihyasından sonra Bizans siyaseti tek bir hedefe kilitlendi: İstanbul'u ve imparatorluğu Batı

³⁷ Bkz. Filip van Tricht'in bu bölümde yanılanan "Latin İşgali ve İstanbul'da Latin Dönemi" yazısı.

³⁸ Ahrweiler, *L'ideologie politique de l'Empire Byzantin*, s. 107-114.

³⁶ Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 370-372.

16- Ioannes Komnenos (Ayasofya)

Latin tehdidinden korumak. Maddi ve manevi tüm imkânlar buna harcandı. Fakat Papalık liderliğindeki güçlü Latin tehdidi ciddiyetini hissettirince Mikhael Palaiologos yönetiminde Bizans, Batılılarla kiliseleri birleştirmeyi ve papalığın manevi üstünlüğünü tanımayı müzakereye açtılar. Katolik inancı kabul etmek ve Papa'ya bağlanmak fikri ise Bizans ahalisini dehşete düşürüyordu. İmparatorun bu müzakereleri başlatması bile Latin korkusunun iliklere kadar işlediği ve Ortodoks inancın kalbi sayılan İstanbul'da büyük endişe ve tepkiye neden oluyordu. 1274'te İmparator VIII. Mikhael çaresizlikten *unionu* kabul edip Katolik olarak vaftiz olunca Bizans ülkesinin genelinde olduğu gibi İstanbul halkı da bunu büyük bir infialle karşıladı. Kendi Ortodoksluğuna sıkıca

bağlanan halk ve kilise, imparatorun bu kararını tanımadılar. Papaya boyun eğen imparatorun Ayasofya'ya girmesi bile yasaklandı. Halk arasında artık ona imparator dahi denilmiyor aşağılamak, küçümsemek için "Latinofron" yani Latin kafalı olarak adlandırılıyordu. İstanbul'da halk arasında union karşıtları ve yandaşları olmak üzere iki grup ortaya çıktı. Çoğunluğu oluşturan muhalefete karşı ağır bir sindirme siyaseti izlendi. Sürgünler, zindanlara atılma ve mülklerin müsadere edilmesi gibi cezalandırmalara rağmen İstanbul halkı büyük çoğunlukla Ortodoksluğunu korudu. *Unionun* sadece imparatorun şahsından ibaret kaldığını gören Katolik Latin dünyası hayal kırıklığı yaşarken imparatorun siyaseti de iflas etmiş görünüyordu. VIII. Mikhael, *unionla* Latin tehdidini bertaraf etmek istemiş fakat durumda bir değişiklik olmamıştı. Şimdi üstelik halkı da onun bu siyasetinin şiddetle karşısındaydı.³⁹

Bizans'ın son hanedanı Palaiologoslar (1261-1453) döneminde İstanbul'da iktidar mücadeleleri ve hükümet darbeleri sıkça yaşandı. Fakat bu iç darbe hareketleri özellikle XIV. yüzyılda artık Türk fetihlerinin gölgesinde cereyan etti. Bizans'ın Bitinya bölgesini fethederek ilerleyişe başlayan Osmanlılar kısa sürede tüm Marmara bölgesini zapt ettiler. Sonra da Rumeli'ne geçerek Trakya ve Balkanlar'ı fethedip Bizans'ı İstanbul'dan ibaret güçsüz bir devlet konumuna getirdiler. Bu süreç içerisinde İstanbul'da bu ihtilal ve darbe hareketlerinde belirleyici olan aktörler ne aristokrasi ne İstanbul halkı ne de kilisedir. Bu hareketlerin başarısı ya da başarısızlığı artık tamamen dış güçlere bağlıdır. İmparator II. Andronikos (1282-1328) döneminde torun III. Andronikos'un isyanı Bizans'ın ekonomik ve askerî gücünü bitirdi. 1341-1355 arasında Kantakuzenos ile V. Ioannes arasındaki iktidar mücadelesindeyse perde gerisinde Türkler ve Sırlar vardı. Orhan Bey'in taht adayı Kantakuzenos, Türklerin yardımıyla hüküm sürebildi. V. Ioannes'in (1355-1391) döneminde oğlu IV. Andronikos, Sultan I. Murad'ın himayesinde isyan edip kısa bir süre hüküm sürebildi. İmparator V. Ioannes, tahtında kalabilmek için Sultan I. Murad'a haraç ödemeyi kabul etmek zorunda kaldı.

Palaiologoslu hükümdarlar Bizans'ı çevreleyen dış tehditler karşısında başarısız olurlarken içeride yaşanan sorunlara da çözüm getiren politikalar

³⁹ Donald M. Nicol, *Bizans'ın Son Yüzyılları (1261-1453)*, çev. Bilge Umar, İstanbul 1999, s. 62-76.

geliştiremediler. Bilhassa Türk fetihleri dolayısıyla uğranılan toprak kayıpları neticesinde tüm XIV. yüzyıl boyunca İstanbul'a yoğun bir göçmen akını yaşandı. Büyük kalabalıklar hâlindeki bu göçmenlerin sosyal ve ekonomik ihtiyaçlarını giderecek hiçbir önlem alınamadı. Bu durum karşısında tepkili olan Hristiyan halk, Türk yönetimini bir alternatif olarak görmeye başladı. Kendilerine yaşam garantisi sunan ve dinî hürriyet tanıyan Osmanlı sultanlarının ülkesi, öz yönetimlerinden memnun olmayan Bizanslılar için iltica mekânı oldu.

XV. yüzyılın başlarında Osmanlıların Fetret Devri'ni yaşamalarından dolayı Bizans bir süre daha ayakta kalabildi.⁴⁰ Sultan II. Murad döneminde, İstanbul üzerinde Osmanlı baskısı artınca Bizans siyaseti çareyi yine unionda ve Latinlere dayanmakta buldu. 1439'da Floransa'da Bizans yönetimi ve Latinler bir kez daha kiliselerin birleşmesi için anlaştılar. Fakat daha önce olduğu gibi bu anlaşma da sadece kâğıt üzerinde kaldı. İstanbul'da Latin taraftarı olarak bilinen sınırlı sayıda kimse bu unionu kabul edip Ortodoksluktan vazgeçerken, halkın ezici çoğunluğu unionu reddetti. Bizans'ın son döneminde uniona karşı olanlar "Türkofil" yani Türk taraftarı olarak adlandırılırlarken, onların sıkıca sarıldıkları siyasi tercih şu ifadelerle dile getirilmekteydi: "İstanbul'da Latin külâhı görmektense Türk sarığını görmeyi tercih ederim."⁴¹

Sonuç itibarıyla Bizans İstanbul'unda tarih boyunca yaşanan siyasi gelişmelerde imparator ve saray, aristokrasi, ordu, kilise ve ruhban sınıfı aktörler olarak rol oynarlarken, İstanbul halkı bu siyasi uygulamaların etkilerini doğrudan üzerinde hisseden kitle olarak, verdiği tepkilerle siyasetin sonucunu belirlemiştir. İstanbul'da darbe ve ihtilallerin en başta gelen gerekçesi iktidarın el değiştirmesi meselesiydi. Meşruiyetten sapılması hâlinde halk ve diğer siyasi aktörler şiddetle muhalefet ederlerdi. Bu muhalefet bazen yıkıcı bir isyana dönüşebiliyordu ve bu tür isyanların İstanbul'un hem fiziki hem de toplumsal dokusunu değiştirebilen sonuçları da olmuştur. Dinî inançlara yönelik takınılan siyasi tavır, yönetimde meşruiyet ilkesine uyulup uyulmaması, dış etkenler, iktidarın ekonomik-mali politikaları Bizans başkenti İstanbul'da siyasi olayların niteliğini belirleyen faktörlerdi.

⁴⁰ Bu dönem için bkz. *Yorgios Sfrancis'in Anıları -Chronicon Minus-*, çev. Levent Kayapınar, İstanbul 2009.

⁴¹ Mustafa Daş, *Bizans'ın Düşüşü*, İstanbul 2006, s. 171-185.

KAYNAKLAR*

- Balivet, Michel, "Le Personnage du turcophile dans les sources byzantines antérieures au Concile de Florence (1370-1430)", *Travaux et Recherches en Turquie*, Paris 1984, c. 2., s. 31-48.
- Balivet, Michel, *Byzantins et Ottomans: Relations, Interactions, Succession*, İstanbul 1999.
- Barker, Ernest, *Bizans Toplumsal ve Siyasal Düşünüşü*, çev. Mete Tunçay, İstanbul 1995.
- Bizans*, *Cogito*, 1999, sy. 17.
- Brehier, Louis, *La Civilisation Byzantine*, Paris 1970.
- Dagron, Gilbert, *Constantinople Imaginaire*, Paris 1984.
- Demirkent, Işın, *Bizans Tarihi Yazıları*, İstanbul 2005.
- Demirkent, Işın (haz.), *Mikhail Psellos'un Khronographia'sı*, Ankara 1992.
- Doukas, *Tarih. Anadolu ve Rumeli 1326-1462*, çev. Bilge Umar, İstanbul 2008.
- Ducellier, Alain, *Byzance et le Monde Orthodoxe*, Paris 1989.
- Ducellier, Alain, *Chrétiens d'Orient et Islam au Moyen âge VIIe-XVe Siecles*, Paris 1996.
- Ducellier, Alain ve Michel Balard, *Konstantinopolis 1054-1261*, çev. (?), İstanbul 2002.
- Herrin, Judith, *Bizans. Bir Ortaçağ İmparatorluğunun Şaşırtıcı Yaşamı*, çev. Uygur Kocabaşoğlu, İstanbul 2010.
- Komnena, Anna, *Aleksiad*, çev. Bilge Umar, İstanbul 1986.
- Laiou, Angelik E., *Constantinople and the Latins: the Foreign Policy of Andronicus II*, Cambridge 1972.
- Lemerle, Paul, *Bizans Tarihi*, çev. Galip Üstün, İstanbul 1994.
- Mango, Cyril, *Bizans Yeni Roma İmparatorluğu*, çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul 2007.
- Seidler, G. L., *Bizans Halk Hareketinin İdeolojik Kökenleri*, çev. Mete Tunçay, İstanbul 1999.

* Dipnotlarda yer almayan kaynaklar.